

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

BELÇİKA'DA DİN EĞİTİMİ:
İSLAM DİN DERSİ
(VALON-BRÜKSEL ÖRNEĞİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHAMMET ONUR

BALIKESİR, 2023

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

BELÇİKA'DA DİN EĞİTİMİ:
İSLAM DİN DERSİ
(VALON-BRÜKSEL ÖRNEĞİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHAMMET ONUR

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. AHMET ALİ ÇANAKCI

BALIKESİR, 2023

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

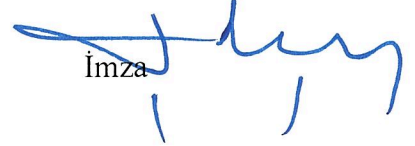
TEZ ONAYI

Enstitümüzün Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda 201912571003 numaralı Muhammet ONUR'un hazırladığı "Belçika'da Din Eğitimi: İslam Din Dersi (Valon-Brüksel Örneği)" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 03/02/2023 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ ile karar verilmiştir.

Üye (Başkan) Prof. Dr. Mehmet BAHÇEKAPILI

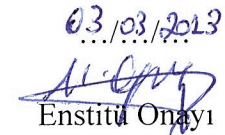
İmza

Üye (Danışman) Doç. Dr. Ahmet Ali ÇANAKCI

İmza

Üye Prof. Dr. Hacer AŞIK EV

İmza

03/03/2023
İmza
Enstitü Onayı

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa OĞUZ
Müdür Yardımcısı

ETİK BEYAN

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

02/02/2023

İmza

Muhammet ONUR

ÖNSÖZ

Din olgusu insanlık tarihi kadar eskidir. Çünkü insan yaratılışı gereği manevi dünyasının ihtiyaçlarını giderme gereksinimi duyar. Yüce bir varlığa inanma, sığınma, ibadet ve dua etme gibi eylemler dine yatkınlığın fitri tezahürüdür.

Yukarıda sözü edilen ihtiyacın sağlıklı ve doğru bir şekilde karşılanması için Yüce Allah peygamberler göndermiştir. Peygamberler vahyi iletmekle kalmamışlar, aynı zamanda gönderildikleri toplumu eğitmeye de çalışmışlardır. Bu yönüyle peygamberler aynı zamanda eğitimcilerdir. Dolayısıyla ilk vahiyle birlikte din eğitiminin başladığını söyleyebiliriz.

İslam tarihinde dini eğitimin başladığı mekânlar olarak Mekke’de Erkam b. Ebi’l Erkam’ın evini ve Medine’de Mescid-i Nebi’yi görüyoruz. İlk yatılı okul diyebileceğimiz Suffe ise Mescid-i Nebi’nin bir bölümünde yer alıyordu. Din eğitimi, değişen ve gelişen toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için küttab ve medreseler gibi çeşitli şekillerde ve farklı kurumlarda verilmeye devam etmiştir. Günümüzde ise din eğitimi yaygın olarak okullarda verilmektedir.

Diğer taraftan din, toplumsal alanda barışın, huzurun, hoşgörünün ve kaynaşmanın öznesi olabildiği gibi kargaşanın, terörün, savaşın ve nefretin kaynağı da olabilmektedir. Bu yönüyle düşünüldüğünde, şahsi veya ideolojik çıkarlara alet olmasının önüne geçilebilmesi adına, dinin özüne müdahale etmeksizin din eğitimi, denetim mekanizmasının bulunduğu kurumlarda, bir plan ve program dahilinde yapılmalı ve bu eğitim ehil kişiler tarafından verilmelidir.

Bu bağlamda çalışmada, Belçika Krallığı okullarında din dersi konusu araştırılmıştır. Bu araştırma Belçika Valon-Brüksel Federasyonu’na bağlı resmi okullarda verilen İslam din dersi ile sınırlandırılmıştır.

Tez konusuna uygun olarak Belçika hakkında genel bilgiler, Belçika Valon-Brüksel Bölgesi eğitim sisteminde temel eğitim, orta öğretim ve yükseköğretim konuları incelenmiş, İslam din dersinin tarihsel süreci, hukuki boyutu, müfredatı, kazanımları ve öğretmen niteliği ele alınmıştır.

Gerek tez konusunun tespitinde gerekse araştırma sürecinde deneyimlerini aktararak beni bilgilendiren, yönlendiren ve tüm sorularımı içtenlikle cevaplayan; sürekli cesaretlendirerek beni destekleyen kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Ahmet Ali ÇANAKCI'ya, tezin değerlendirilmesinde bulunan ve değerli katkılar sunan Prof. Dr. Mehmet BAHÇEKAPILI ve Prof. Dr. Hacer AŞIK EV'e, teknik desteklerinden dolayı Dr. Öğr. Üyesi Asem Hamdy ABDELGHANY'e, eğitim hayatımı Türkiye'de devam etmemde eşsiz bir fedakârlık örneği gösteren değerli annem ve babama, yazım aşamasında katkılarını esirgemeyen sevgili eşime şükranlarımı sunarım.

BALIKESİR, 2023

MUHAMMET ONUR

ÖZET

BELÇİKA'DA DİN EĞİTİMİ: İSLAM DİN DERSİ (VALON-BRÜKSEL ÖRNEĞİ)

ONUR, Muhammet

Yüksek Lisans, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ahmet Ali ÇANAKCI

2023, 80 Sayfa

Bu çalışmada, Belçika'da İslam din dersleri Valon-Brüksel bağlamında incelenmiştir. Araştırmanın amacı, son yıllarda yapılan yasal değişikliklerin Belçika Valon-Brüksel Federasyonu'na bağlı resmi okullarda verilen İslam din dersine yansımalarını ve bu süreçte yaşanan değişimi ortaya koymaktır. Ayrıca bu dersin tarihi arka planını, hukuki boyutunu, dersin kazanımlarını ve öğretmen niteliğini araştırıp elde edilen bilgilerle yapılan diğer araştırmalara, özellikle de karşılaştırmalı din öğretimi alanındaki çalışmalara katkı sağlamaktır. Bu çerçevede yöntem olarak literatür taraması ve doküman incelemesinden faydalanılmıştır.

Giriş Bölümünde: Araştırmanın konusu, amacı - önemi, sınırlılıkları ve yöntemi ele alınmıştır. Belçika ve Belçika Valon-Brüksel eğitim sistemi çatısı altında temel, orta ve yükseköğretim kurumları hakkında genel bilgiler verilmiştir. İslam din dersinin tarihi, hukuki boyutu, kazanımları ve öğretmen niteliği ortaya konulmuştur. Çalışma, sonuç bölümüyle tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Belçika, Eğitim Sistemi, Din Eğitimi, İslam Din Dersleri, Valon-Brüksel Federasyonu.

ABSTRACT

RELIGIOUS EDUCATION IN BELGIUM: ISLAMIC RELIGION COURSE (VALON-BRUSSELS EXAMPLE)

ONUR, Muhammet

Graduate, Department of Philosophy and Religious Sciences

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Ahmet Ali ÇANAKCI

2023, 80 Pages

In this study, Islamic religion courses in Belgium were examined in the context of Wallonia-Brussels. The aim of the research is to reveal the reflections of the legal changes made in recent years on the Islamic religion course given in the official schools of the Belgian Walloon-Brussels Federation and the change experienced in this process. In addition, this study makes contribution to other researches, especially in the field of comparative religious teaching, by researching the historical background of this course, its legal dimension, the achievements of the course and the quality of the teacher and passing on the information obtained. In this context, literature review and document review techniques were used as a method. The subject, purpose - importance, limitations and method of the research are discussed.

General information about basic, secondary and higher education institutions under the Foot of Belgium and Belgium Walloon-Brussels education system is given. The history, legal dimension, achievements and teacher quality of the Islamic religion course are revealed. The study is completed with the conclusion part.

Keywords: Belgium, Education System, Religious Education, Islamic Religion Courses, Walloon-Brussels Federation.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu	2
1.2. Araştırmanın Amacı	3
1.3. Araştırmanın Önemi	4
1.4. Araştırmanın Varsayımları	4
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	4
1.6. Tanımlar	5
2. İLGİLİ ALANYAZIN	6
2.1. Kuramsal Çerçeve	6
2.1.1. Belçika Hakkında Genel Bilgiler	7
2.1.2. Belçika Valon Bölgesi Eğitim Sistemine Genel Bir Bakış.....	11
2.1.2.1. Temel Eğitim (Enseignement Fondamental)	16
2.1.2.1.1. Okul Öncesi Eğitim (Ecole Maternelle): 2,5 - 6 yaş.....	16
2.1.2.1.2. İlkokul Eğitimi (Enseignement Primaire): 6 - 12 yaş	17
2.1.2.2. Ortaöğretim (Enseignement Secondaire): 12 - 18 yaş	18
2.1.2.3. Yükseköğretim (Enseignement Supérieur): 18 ve yukarı yaş.....	19
2.1.2.3.1. Yüksekokullar (Hautes Ecoles): 18 ve yukarı yaş	20
2.1.2.3.1.1. Kısa Süreli Yüksekokullar (Hautes Ecoles Type Court).....	20
2.1.2.3.1.2. Uzun Süreli Yüksekokullar (Hautes Ecoles Type Long).....	20

2.1.2.3.2. Sanat Yüksekokulları (Enseignement Supérieur Artistique): 18 ve yukarı yaş	21
2.1.2.3.3. Üniversiteler (Universités): 18 ve yukarı yaş.....	21
2.1.2.3.4. Yükseköğretim Bölümleri Düzenleyen Yaygın Eğitim Kurumları (Les Etablissements d'Enseignement de Promotion Sociale Organisant des Sections d'Enseignement Supérieur): 18 ve yukarı yaş	21
2.2. İlgili Araştırmalar	22
3. YÖNTEM	26
3.1. Araştırmanın Modeli	26
3.2. Veri Toplama Araçları ve Teknikleri.....	27
3.3. Verilerin Toplanma Süreci.....	27
3.4. Verilerin Analizi.....	27
4. BULGULAR	28
4.1. Tarihi Arka Plan.....	28
4.2. Hukuki Boyut.....	35
4.3. Öğretim Programları	37
4.3.1. İlköğretim Programı (Programme des cours de l'Enseignement Primaire).....	37
4.3.2. Ortaöğretim Programı (Programme des cours de l'Enseignement Secondaire).....	47
4.4. Kazanımlar (Référentiel de Compétances)	56
4.5. Öğretmen Niteliği.....	67
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	69
5.1. Sonuçlar.....	69
5.2. Öneriler.....	73
KAYNAKÇA	74

ÇİZELGELER LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 1. Valon - Brüksel Federasyonu Bütçesinden Son Üç Yıl Eğitim, Öğretim, Araştırma ve Formasyon İçin Harcadığı Miktar (€)	13
Çizelge 2. Valon - Brüksel Federasyonu Bütçesinden Son Üç Yıl Eğitim İçin Harcadığı Alanlar ve Miktar (€)	13
Çizelge 3 Valon - Brüksel Federasyonu Çatısı Altında 2018 - 2019 Eğitim Yılında Eğitim Kurumlarına Devam Eden Öğrencilerin Yüzdeleri Oranı	16
Çizelge 4. 2015-2016 ile 2018-2019 Öğretim Yıllarında İlköğretim ve Ortaöğretim Düzeyinde Fransız Topluluğu'na Bağlı Resmi Okullarda Öğrencilerin Seçtiği İslam, Katoliklik, Ahlak (Moral), EPA ve EPC Derslerinin Yüzdeleri	33
Çizelge 5. 2015-2016 ile 2018-2019 Öğretim Yıllarında İlköğretim ve Ortaöğretim Düzeyinde Fransız Topluluğu'na Bağlı Resmi Okullarda Öğrencilerin Seçtiği Protestanlık, Ortodoksluk ve Yahudilik Derslerinin Yüzdeleri	34
Çizelge 6. 2019-2020 ile 2020-2021 Öğretim Yıllarında İlköğretim ve Ortaöğretim Düzeyinde Fransız Topluluğu'na Bağlı Resmi Okullarda Öğrencilerin Seçtiği İslam, Katoliklik, Ahlak (Moral), EPA ve EPC Derslerinin Yüzdeleri	34
Çizelge 7. 2019-2020 ile 2020-2021 Öğretim Yıllarında İlköğretim ve Ortaöğretim Düzeyinde Fransız Topluluğu'na Bağlı Resmi Okullarda Öğrencilerin Seçtiği Protestanlık, Ortodoksluk ve Yahudilik Derslerinin Yüzdeleri	34
Çizelge 8. İslam Din Dersi İlköğretim Birinci Sınıf Öğretim Programı.....	38
Çizelge 9. İslam Din Dersi İlköğretim İkinci Sınıf Öğretim Programı.....	40
Çizelge 10. İslam Din Dersi İlköğretim Üçüncü Sınıf Öğretim Programı.....	41
Çizelge 11. İslam Din Dersi İlköğretim Dördüncü Sınıf Öğretim Programı.....	43
Çizelge 12. İslam Din Dersi İlköğretim Beşinci Sınıf Öğretim Programı.....	44
Çizelge 13. İslam Din Dersi İlköğretim Altıncı Sınıf Öğretim Programı.....	45
Çizelge 14. İslam Din Dersi Ortaöğretim Birinci Sınıf Öğretim Programı.....	47
Çizelge 15. İslam Din Dersi Ortaöğretim İkinci Sınıf Öğretim Programı.....	49

Çizelge 16. İslam Din Dersi Ortaöğretim Üçüncü Sınıf Öğretim Programı.....	50
Çizelge 17. İslam Din Dersi Ortaöğretim Dördüncü Sınıf Öğretim Programı.....	53
Çizelge 18. İslam Din Dersi Ortaöğretim Beşinci Sınıf Öğretim Programı.....	53
Çizelge 19. İslam Din Dersi Ortaöğretim Altıncı Sınıf Öğretim Programı.....	54
Çizelge 20. Metodolojik Yaklaşım.....	62
Çizelge 21. Zihinsel Yaklaşım.....	63
Çizelge 22. İslam Din Derslerinin Kazanımları.....	64

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1. Belçika Bölge, Topluluk ve Eyaletler Haritası	8
Şekil 2. Valon, Flaman ve Alman Topluluğu Haritası	11

KISALTMALAR LİSTESİ

AGE	: Administration Générale de l'Enseignement
Bkz.	: Bakınız
EPA	: Alternatif Eğitim Desteği (Encadrement Pédagogique Alternatif)
DİTİB	: Diyanet İşleri Türk İslam Birliği
EPC	: Felsefe ve Yurttaşlık Eğitimi (Education à la Philosophie et à la Citoyenneté)
GSMH	: Gayri Safi Millî Hâsıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
KUL	: La Katholieke Universiteit Leuven
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PISA	: Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı
PMS	: Psycho-Médico-Sociaux
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
UCL	: L'Université Catholique de Louvain
ULB	: L'Université Libre de Bruxelles
VUB	: La Vrije Universiteit Brussel

1. GİRİŞ

Belçika Devleti 1830 yılında kurulmuş Batı Avrupa ülkelerindedir. Hollanda hâkimiyeti altındayken katolikler ile liberaller/laikler güçlerini birleştirip bağımsızlık mücadelesi vermiş ve başarıya ulaşmışlardır. Aynı birlikteliği anayasanın hazırlanması sürecinde de göstermişlerdir. Fakat bu birliktelik zamanla bozulmuş ve yerini günümüze kadar süren bir çekişmeye bırakmıştır.

Belçika Devleti başlangıçta iki uluslu bir devlettir. Ülkenin kuzeyinde Flamanca konuşan Felemenkler, güneyinde ise Fransızca konuşan Valonlar bulunmakta idi. Değişik sebeplerden dolayı iki toplum arasında çıkan krizleri gidermek amacıyla altı köklü reform yapılmış ve ülke üniter yapıdan federal hükümete dönüşmüştür. Ayrıca 1919 yılında Versailles Antlaşması ile Almanya'dan Eupen ile Malmedy'yi topraklarına katarak Almanca konuşan Alman Topluluğu da bu federal yapıda yer almıştır. Böylece üç ulusun, üç bölgenin ve üç topluluğun yer aldığı ve özerk yönetimlerin bulunduğu karmaşık bir yönetim sistemi ortaya çıkmıştır (http-1; Bilgin, 2012).

Son yıllarda laiklerin devlet kademelerinde güç kazanması ile birlikte köklü bir katoliklik geleneğine sahip olan Belçika'da genelde din, özelde ise İslam ile ilgili birçok alanda kısıtlama yoluna gidilmiştir.

1974 yılında İslam'ı resmi din olarak tanıyan Belçika'da, 1975-1976 öğretim yılından itibaren okullarda İslam din dersi verilmeye başlanmıştır. Böylece Avusturya'dan sonra İslam'ı resmi din olarak tanıyan Belçika, aynı zamanda Batı Avrupa ülkeleri içinde ilk defa İslam din dersinin okullarda zorunlu seçmeli dersler arasında yer almasına imkân sağlayan ülke olmuştur (http-2; Doğaner, 1992).

Bu çalışmada 1975 yılından günümüze kadar gerek reformların gerekse son yıllarda laiklerin devlet kademelerinde daha etkin olmasıyla yapılan kanuni değişikliklerin İslam din dersini ne ölçüde etkilediği tespit edilmeye ve İslam din dersi öğretmenlerinin durumu ortaya konmaya çalışılmıştır.

1.1. Araştırmanın Konusu

İletişim ve ulaşım araçlarının hızla gelişmesi ve yaygınlaşması sonucu devletler ve milletler arası mesafeler yok denecek kadar kısalmış, etkileşim artmıştır. “Dünyanın herhangi bir bölgesinde meydana gelen bir olay, anında diğer ülkelerde duyulmakta, nedenleri tartışılmaktadır” (Aydın, 1999). Bazen bir ülkede yaşanan olumlu veya olumsuz bir gelişme dünya gündemine oturmakta ve uluslararası bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı ülkeler kendi sorunları hakkında kararlar almadan önce dünya kamuoyunun tepkisini dikkate almaya başlamışlardır (Aydın, 1999).

Dünyada yaşanan bazı tarihi olaylar devletleri örgütlenmeye sevk etmiştir. Uluslararası nitelik kazanan bu örgütlerin almış olduğu kararlar, yayınlamış oldukları bildirimler tüm devletleri az ya da çok etkilemiştir. Bu örgütlere üye olan ülkeler yasalarını zamanla uyarlamış veya yeni yasaları üye oldukları örgütlerin ilkelerine uyumlu bir şekilde çıkarmışlardır. Örneğin İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı’nda din ve vicdan özgürlüğü ile din öğretimi serbestliği hakkında maddeler bulunmaktadır. Buna dayanarak Avrupa Konseyi’ne göre Avrupa Birliği üye ülkelerin 43’ünde farklı model ve uygulamalarla birlikte devlet okullarında din dersi verilmektedir (Aydın, 2004; Bahçekapılı 2011a; 2012b; 2018c; Bilgin, 2012; Medeni, 2013; Çoştı ve Ceyhan, 2015; Hendek 2018a; 2019b; 2022c; Akın, 2020). Bu ülkelerin yarısından fazlasında ise bu dersleri takip etme zorunluluğu vardır (Önder, 2013). Avrupa Birliği kurucu üyelerinden biri olan Belçika Devleti yukarıda söz edilen tüm uluslararası metinlere imza atmıştır.

İnsanları ve devletleri etkileyen başka bir faktör ise bilim ve teknoloji alanında yaşanan hızlı gelişmelerdir. Bu alanda yaşanan gelişmeler doğrudan doğruya insanı etkilemekle birlikte, insan yetiştirme süreci olan eğitimi de kapsama alanı altına almıştır. Bu alanda yaşanan gelişmeler, devletleri eğitim sistemini ve özellikle eğitim materyellerini yeniden gözden geçirmeye ve zamanın şartlarına uygun yeni eğitim politikaları üretmeye zorlamıştır.

Yukarıda ifade ettiğimiz köklü değişimler toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel hayatlarını doğrudan etkilemiştir. Özellikle ekonomik yönden etkilenen

toplumlar, daha müreffeh bir hayat için doğdukları toprakları terk edip, gelişmiş ülkelere yasal veya yasal olmayan yollarla göç etmeye başlamışlardır. Göç alan toplumlarda ise göçmen sorunu doğmuş ve devlet politikalarını bu sorunu göz önüne alarak aşmaya çalışmışlardır. Belçika Devleti'nin toplam nüfusunun % 10'undan fazlasını göçmenler oluşturmaktadır (Canatan, 2019). Sürekli göç alan Belçika, çok uluslu ve çok kültürlü bir toplum yapısına sahiptir. Bundan dolayı eğitim politikalarını toplum yapısını dikkate alarak yeniden düzenlemiştir.

Dünyadaki gelişmeler ülkeleri etkilemiş ve eğitim sistemlerini sürekli değiştirmeye, sorunları çözümlenmeye, araştırmalar yapmaya zorlamıştır. Bu süreçte her ülke eğitim sorunlarını çözmek için farklı ülkelerin eğitim sistemini incelemesi, farklı yaklaşımları gözönünde bulundurması, farklı görüş ve anlayışları uzlaştırmaya çalışması gayet doğaldır. Eğitimde reform çalışmalarının evrensel bir boyut kazandığı dünyamızda bazı örgütler kurulmuştur. Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim Kültür Örgütü gibi örgütler dünyadaki eğitim sorunlarına çözümler aramak için uluslararası etkinlikler düzenlemektedir (Aydın, 1999).

Türkiye'de mukayeseli eğitim alanındaki çalışmalar daha çok eğitim sistemi üzerinde yoğunlaşmıştır. Din eğitimi alanında yapılan araştırmalar ise az ve yüzeyseldir (Aydın, 1999). Belçika Valon-Brüksel Federasyonu'na bağlı okullarda İslam din dersi hakkında yüksek lisans veya doktora tezi bulunmamaktadır. Belçika'da İslam din dersi alanında Türkiye'de yapılan çalışmaların yetersiz olması bizi bu çalışmaya yönlendirdi. Bu bağlamda çalışmanın problemi, "Belçika'da din eğitimi çerçevesinde (Valon-Brüksel Bölgesi) İslam din dersindeki değişim ve dönüşümün tespit edilmesi" olarak belirlenmiştir.

"Belçika'da Din Eğitimi: İslam Din Dersi (Valon-Brüksel Örneği)" olarak seçilmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Tezin amacı, Belçika Valon-Brüksel Federasyonu'na bağlı resmi okullarda verilen İslam din dersinin, tarihsel sürecini, hukuki boyutunu, müfredatını, kazanımlarını ve öğretmen niteliğini ortaya koyarak din eğitimi ve öğretimi alanında yapılan diğer araştırmalara katkı sağlamaktır. Ayrıca dersin eğitim sistemi içerisinde yerini tespit etmek üzere Belçika Valon Bölgesi eğitim sistemine ilişkin genel

bilgiler vermektir. Son yıllarda yapılan yasal değişikliklerle beraber İslam din dersinin durumunu tespit etmektir.

Ülkelerin birbirine benzer sorunlarla karşılaştığı ve çözümler üreterek bu güçlükleri aştığı ve mesafe katettiği göz önüne alındığında, gelişmekte olan ülkemizin her alanda, özellikle din eğitimi alanında bu süreci en hızlı ve en zararsız bir şekilde atlatması için gelişmiş ülkelerin deneyiminden istifade etmesi gayet tabiidir. Çalışmanın bu doğrultuda katkı sağlaması amaçlanmıştır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Çok uluslu ve çok kültürlü yapıya sahip olan Belçika, gelişen ve değişen toplumun sosyo-kültürel ihtiyaç ve taleplerine cevap verebilme adına sürekli kendini yenileyen nadir ülkelerden biridir. Göç yoluyla değişen sosyal yapısına uygun bireyler yetiştirme amacıyla yeni eğitim yaklaşımlarını eğitim sistemine uyarlayan Belçika, bu yönde oldukça mesafe katetmiştir. Bu yönüyle faydalı yeniliklerin örnek alınması son derece önemlidir.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

Araştırmanın varsayımları şu şekilde belirtilebilir:

1. Çalışmada kullanılan yöntemlerin araştırma için uygun olduğu kabul edilmiştir.
2. Çalışmanın sınırlılıklarının araştırmanın konu ve amacına uygun olarak belirlendiği kabul edilmiştir.
3. Çalışmada kullanılan kaynakların araştırma için gerekli ve yeterli verileri sağladığı kabul edilmiştir.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, Belçika Valon-Brüksel Federasyonu'na bağlı resmi okullarda verilen İslam din dersi ile sınırlıdır. Öğretim programlarında ise ilk ve ortaöğretim programları esas alınmıştır.

1.6. Tanımlar

1. Din Eğitimi: “Din kültürünün verilmesi, din kişiliğinin kazandırılması” (Bilgin, 1981).

2. İslam Din Dersi: Okullarda İslam dinini öğretme maksadıyla öğrencilere verilen derse denir. (Bilgin, 1981).

3. Valon - Brüksel Federasyonu: Belçika Krallığı’nda temel unsurları kültür ve dil olan üç topluluktan bir tanesidir (<http-3>). Valon-Brüksel Federasyonu, Valon Bölgesi ile başkent Brüksel’i kapsamaktadır. Bu iki bölgede Valon-Brüksel Federasyonu eğitim bakanlığına bağlı resmi okullar mevcuttur ve eğitim dili Fransızcadır.

2. İLGİLİ ALANYAZIN

Bu bölümde, Batı Avrupa ülkelerinde din eğitimi yaklaşımları hakkında kısaca temas edilmiş, daha sonra araştırma konusu olan ülkenin genel hatlarıyla tanınabilmesi ve konunun daha iyi anlaşılabilmesi için gerekli bilgiler sunulmuştur. Konuyla doğrudan ilgisi olan Belçika'nın Valon-Brüksel Federasyonu eğitim sistemi hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra tezin konusu olan İslam din derslerinin tarihi arka planı ve hukuki boyutu irdelenmiştir. Öğretim programları, kazanımları ve öğretmen niteliğiyle din dersinin konumu ve düzeyi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.1. Kuramsal Çerçeve

İkinci Dünya savaşından sonra birçok ülkeden göçmen kabul eden Avrupa çokkültürlü ve çok inançlı bir topluma dönüşmüştür. Batı toplumların bu yeni yapısı, genel anlamda eğitim sistemlerini özelde ise din eğitimlerini etkilemiştir. Göçmenlerin ülkelerine entegrasyonu sağlamak amacıyla bazı düzenlemelere gidilmiştir. Söz konusu grubun din eğitimi açısından ihtiyaçlarını gidermek amacıyla okullarda değişen sosyal yapıya uygun din eğitimi programları uygulanmıştır (Bahçekapılı, 2011).

“Genel olarak Avrupada’ki din eğitimi uygulamaları konusunda üç farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar:

1. Laicete olarak ifade edilen devlet okullarında din eğitimine yer vermeyen laik din eğitimi,
2. Confessional Religious Education olarak ifade edilen bir dine veya mezhebe dayalı din eğitimi,
3. Non-Confessional religious Education olarak ifade edilen bir dine veya mezhebe dayalı olmayan din eğitimi yaklaşımlarıdır.” (Bahçekapılı, 2011, s. 24-25).

Laik yaklaşım sadece Fransa ve kısmen İsviçre’de uygulanırken, confessional din eğitimi yaklaşımı Belçika, Avusturya, Hollanda, İspanya ve kısmen Almanya gibi ülkeler uygulamaktadır. Non-confessionel din eğitimi yaklaşımını ise İngiltere, Danimarka ve İsveç gibi bazı ülkeler benimsemiştir (Bahçekapılı, 2011).

Yukarıda ifade edildiği gibi Belçika Valon-Brüksel Federasyonu'na bağlı okullarda eğitim sisteminde confessional yaklaşım uygulandığı söylenebilir.

2.1.1. Belçika Hakkında Genel Bilgiler

Resmi adı Belçika Krallığı olan devletin başkenti Brüksel'dir. 1830 yılında Hollanda'nın hâkimiyeti altındayken bağımsızlığını ilan etmiştir. Kuruluşunda üniter devlet yapısına sahip olan Belçika, genel olarak sosyal, kültürel ve ekonomik ihtiyaç ve taleplere cevap verme adına sık sık kanun değişikliğine gitmiştir. Özellikle 1970-2014 yılları arasında gerçekleşen köklü altı reform paketi (Karaer, 2011; Telci, 2012; Bilgin, 2012; (http-4) ile devlet yapısı zaman içinde kendine özgü federal bir yapıya bürünmüştür (Karaer, 2011; Bilgin, 2012; Telci, 2012; (http-5 ve http-6).

Günümüz Belçika'sı "Kraliyete bağlı anayasal, demokratik federal bir parlamenter rejim" (Kuyk, 2007'den aktaran Yardım, 2015, s. 266) ile karmaşık bir devlet yapısına sahiptir (Telci, 2012). "Belçika Devleti'nin federal organlarını esas olarak kral, çift meclisli federal parlamento, federal hükümet ile yargı erkini icra eden mahkemeler oluşturmaktadır" (http-7).

Belçika Devleti, federal yapısı gereği topluluklardan, bölgelerden ve eyaletlerden oluşmaktadır (Telci, 2012). Sözü edilen topluluklar: Fransız Topluluğu, Flaman Topluluğu ve Alman Topluluğu'dur. Bölgeler ise Valon Bölgesi, Flaman Bölgesi ve Başkent Brüksel Bölgesi'dir. Eyaletler ise Valon Bölgesi ve Flaman Bölgesi'nde beşer tane olmak üzere toplam on eyalettir. Topluluklar ve bölgeler anayasa ile belirlenmiş kendi yasama ve yürütme organlarına sahiptir (http-1). Böylece ülkede toplam altı parlamento bulunmaktadır. Bu parlamentolar kendi yetki alanları içindeki meseleleri görüşüp karara bağlarlar. Son yıllarda bölgelerin ve toplulukların yetki alanları artmıştır. Federal yapı, topluluklar ve bölgeler arasında yaşanabilecek uyuşmazlıklar için 1980 yılında Tahkim Mahkemesi (Cour d'arbitrage) kurulmuş (http-8) ve 2007 yılında anayasa mahkemesi olarak ismi değiştirilmiştir (Karaer, 2011).

Şekil 1. Belçika Bölge, Topluluk, Eyaletler ve Dil Sınır Haritası

Kaynak: Beauge, 1994, s.6.

Belçika, yasalarla belirlenmiş konuşulan resmi dil açısından da üç topluluğa ayrılmaktadır. Bunlar Fransızca konuşulan Valon Topluluğu, Felemenkçe konuşulan Flaman Topluluğu ile Almanca konuşulan Alman Topluluğu'dur (Bilgin, 2012). Başkent Brüksel Bölgesi ise Fransızca ve Felemenkçe olmak üzere iki resmi dile sahiptir. (http-1)

Almanya, Fransa, Hollanda ve Lüksemburg ile komşu olan Belçika'nın aynı zamanda Kuzey Denizi'ne kıyısı bulunmaktadır. Yüzölçümü 30.689 km² olan ülkenin %55,1'i Valon, %44,4 ise Flaman toprakları içinde yer alır (http-9).

Brüksel, ülkenin başkenti olması yanı sıra Avrupa Birliği'nin ana kurumlarına ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) ev sahipliği yapmaktadır. Kamu ve özel sektöre ait binden fazla uluslararası kuruluşun merkezi Brüksel'de bulunmaktadır (http-1). Washington'dan sonra dünyanın en çok lobisi Brüksel'de görülmektedir (http-10). "Avrupa'nın başkenti" olarak anılan Brüksel, bir yandan Avrupa Parlamentosu, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Konseyi gibi kurumlarla Avrupa kıtasında "birliği" simgelerken, diğer taraftan Brüksel-Hal-Vilvord (Bruxelles-Hal-Vilvorde) (Karaer, 2011; Bilgin, 2012) gündemiyle ülke içinde "ayrılığı" (Telci, 2012) temsil etmektedir. Avrupa zirveleri ve konseyleri, Avrupa

Parlamentosu'nun genel oturumları ve parlamento komitelerinin toplantıları ile Brüksel, Avrupa Birliği'nin en canlı diplomatik şehridir.

Belçika'nın kurucu üye olduğu bazı önemli kurumlar şu şekildedir: Avrupa Birliği, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü, Avro Bölgesi, Benelüks, Dünya Ticaret Örgütü, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü ([http-1](#)) ile Avrupa Birliği'nin çekirdeğini oluşturan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğudur (Karaer, 2011).

2022 yılının başında yaklaşık 450 milyon vatandaştan 11.584.008 nüfusuyla Belçika Avrupa Birliği'nin en kalabalık yedinci ülkesi konumundadır. Belçika nüfusu bir yıl içerisinde 62.770 artmıştır. Nüfus artışının başlıca sebebi 58.118 kişiyle göçtür. 1 Ocak 2022 tarihinden itibaren Belçika'da yaşayan kişilerin %66,6'sı Belçikalı; %20,6'sı yabancı uyruklu Belçikalı ve %12,8'si yabancı uyruklulardan oluşmaktadır. 6.698.876 kişiyle Flaman Bölgesi en kalabalık nüfusa sahiptir. 3.662.495 kişiyle Valon Bölgesi ikinci, 1.222.637 kişiyle Başkent Brüksel üçüncü konumdadır. 78.604 kişiyle Alman Bölgesi en az nüfusa sahip bölge konumundadır. Nüfus yoğunluğu km²'ye düşen kişi sayısı 377'dir ([http-9](#)). Belçika nüfusunun Avrupa Birliği nüfusunun % 2,2'sini oluşturduğu tahmin edilmektedir ([https-9](#)).

2021 yılında doğuştan beklenen yaşam süresi erkekler için 79,2 yıl, kadınlar için ise 84 yıldır. Ortalama yaşam süresi ise 81,6 yıl olarak hesaplanmaktadır ([http-9](#)).

Ülkenin en büyük şehirleri Brüksel, Antwerp, Gent, Liege, Charleroi'dır. Ülkenin büyük limanları ise: Anvers, Bruges, Ghent, Ostend'dir. Anvers limanı Avrupa'nın ikinci en büyük limanıdır ([http-11](#)).

Ülkenin ekonomisi ticaret ve sanayiye dayanmaktadır. Modern tarımın yanında meyvecilik ve hayvancılık da yapılmaktadır ([http-9](#)). "Lojistik açıdan 153.595 km karayolu ve 1763 km otoyolu tamamen komşu ülkelerle birleşmiş vaziyettedir" ([http-11](#)). Almanya, Fransa ve Hollanda ile hızlı tren bağlantısı vardır. Ülkede 4 tane havalimanı mevcuttur ve en büyüğü Brüksel havalimanıdır ([http-11](#)).

"2022 yılında cari fiyatlara göre, 589 milyar dolar olacağı tahmin edilen GSYİH'nin 2023 yılında 597 milyar dolar olması beklenmektedir" ([http-11](#)). İhracatının % 69,9'u başta Almanya, Fransa ve Hollanda olmak üzere Avrupa Birliği ülkelerine yapmıştır ([http-5](#)). Başlıca ihraç ürünleri, kimyasal ürünler, otomotiv ve ulaşım ekipmanları, makineler ve elektrikli cihazlardır. İşsizliğin toplam işgücüne oranı ise 2021 yılında

% 6,3'tür (http-11). 2021 yılında kişi başına düşen milli gelir ise 51.849 dolardır (http-11). Tüketici fiyat enflasyonu ortalama 2020 yılında % 0,4 iken 2021 yılında % 3,2'ye yükselmiştir (http-11). Enflasyonun ani yükselişinin ana nedeni maaş ve enerji giderlerinin beklenmedik bir şekilde artmasıdır (http-9). 2022 yılında tüketici fiyat enflasyonunun ortalama % 9,5 olacağı tahmin edilmektedir (http-11).

Osmanlı Devleti, Belçika Devleti'nin bağımsızlığını 1837 yılında tanımış ve bir yıl sonra "Dostluk ve Ticaret Antlaşması" imzalamıştır (Fidan, 2017). İki ülke arasındaki ticari ilişkiler günümüze kadar büyüyen gelmiştir. 2019 yılında Türkiye'nin Belçika ile ticaret hacmi 6 milyar 413 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Belçika, Türkiye'nin gerek ihracatında gerekse ithalatında on beşinci sırada yer almaktadır. 2019 yılında Belçika'dan gelen turist sayısı 557.435 kişidir (http-12).

Belçika'nın arazi alanı dağılımı ise şu şekildedir: Yerleşik alan % 8.9, tarım % 44.2, orman % 14.6 ve ulaşım-iletişim % 7, geriye kalan % 25.3'lük alanda ise göl, akarsu vb yer almaktadır (http-9).

Yıllık ortalama sıcaklık 9,8 derece olup ılıman okyanus iklimine sahiptir. Yıllık ortalama yağış 700 ile 1000 mm arasındadır (http-1).

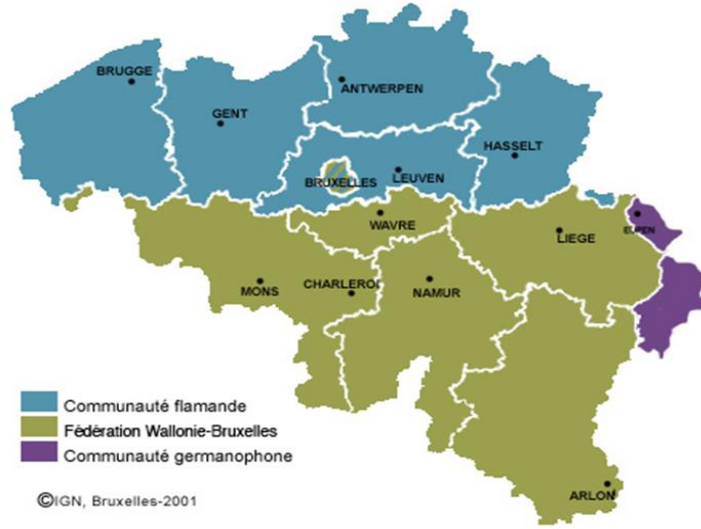
Belçika'da 14 devlet üniversitesi, 25 özel üniversite, 38 Yüksekokul ve 16 Sanat Yüksekokulu bulunmaktadır (http-13). Uluslararası arenada tanınan ve QS World University sıralaması şöyledir:

- La Katholieke Universiteit Leuven (KU Leuven). QS World University sıralaması: 70
- L'Université de Gand. QS World University sıralaması: 141
- L'Université Catholique de Louvain (UCL). QS World University sıralaması: 188
- L'Université Libre de Bruxelles (ULB). QS World University sıralaması: 207
- La Vrije Universiteit Brussel (VUB). QS World University sıralaması: 221 (https-14).

2.1.2. Belçika Valon Bölgesi Eğitim Sistemine Genel Bir Bakış

Brüksel Bölgesi ile birlikte Valon - Brüksel Federasyonu'nun yüz ölçümü yaklaşık 17.000 km² alanı kapsamaktadır. 2021 yılı itibariyle, 3.648.206 kişi Valon Bölgesi'nde, 1.219.970 kişi Brüksel Bölgesi'nde olmak üzere toplam 4.868.035 kişi yaşamaktadır (http-15).

Şekil 2. Valon, Flaman ve Alman Topluluğu ve Eyaletler Haritası

Kaynak: (http-3)

1988 yılından itibaren ülkenin eğitim işlerini topluluklar yürütmektedir (Harmander, 2010). Günümüz eğitim işlerini Valon, Flaman ve Alman Toplulukları, kendi bünyelerindeki eğitim bakanlıkları aracılığıyla yürütmektedir. Topluluklar arasında eğitim ile ilgili belirgin farklılıklar olmasa da ayrıldıkları noktalar mevcuttur. Federal Hükümet, öğretmenlerin emeklilik işlemleri yanında zorunlu eğitimin başlangıç ve bitiş tarihi ile diplomaların asgari koşullarını belirleme konularında yetkilidir (http-16).

Her topluluk kendi resmi dili ile eğitim vermektedir. Dolayısıyla Valon Topluluğu'nda eğitim dili Fransızca'dır. Flaman Toplulu'nda Flamanca, Alman Toplulu'nda ise Almanca'dır. Tek istisna devletin başkenti olan Brüksel'dir. Burada hem Fransızca hem de Flamanca eğitim yapan okullar bulunmaktadır (Ekmekçi, 2012).

Valon Bölgesi'nde, Valon - Brüksel Federasyonu (Fédération Wallonie-Bruxelles) eğitimden sorumludur. Valon-Brüksel Federasyonu Hükümeti çatısı

altında iki eğitim bakanı bulunmaktadır. Birisi yükseköğretimden, diğeri ise temel eğitim ile ortaöğretimden sorumludur (http-16).

Valon-Brüksel Federasyonu'nun hizmet verdiği eğitim alanları şöyledir:

- Temel Eğitim (Enseignement Fondamental).
- Ortaöğretim (Enseignement Secondaire).
- Psikolojik Danışma ve Rehberlik Merkezi (Centres PMS/Centres Psycho-médico-Sociaux).
- Yurtlar (Les Internats).
- Özel Eğitim (Enseignement Spécialisé).
- Yaygın Eğitim (Enseignement de Promotion Sociale).
- Yükseköğretim (Enseignement Supérieur) (http-17).

Valon-Brüksel Federasyonu'na bağlı öğrenciler, 2018 yılı PISA okuma becerisi testinde 481 puan almışlardır. Bu durum, 2015 yılında yapılan PISA testinden 2 puan, OECD ortalamasının da 6 puan altındadır (http18).

2019-2020 eğitim-öğretim yılı itibariyle Valon-Brüksel Federasyonu eğitim kurumlarına devam eden öğrenci sayısı şöyledir:

- İlkokul: 499.857
- Ortaöğretim: 366.636
- Üniversite: 105.595
- Yüksekokul: 100.031
- Özel Eğitim Okulu: 38.743
- E-learning Eğitim: 14.093
- Yaygın Eğitim: 140.171 (http-15).

Yukarıdaki veriler ışığında 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Valon-Brüksel Federasyonu toplam 1.265.126 öğrenciye hizmet vermiştir.

Temel eğitim ile orta ve yükseköğretimde Valon-Brüksel Federasyonu'nda 89.413 kadın ve 33.327 erkek olmak üzere toplam 122.740 eğitimci görev yapmaktadır (http-15).

Çizelge 1. Valon - Brüksel Federasyonu Bütçesinden Son Üç Yıl Eğitim, Öğretim, Araştırma ve Formasyon İçin Harcadığı Miktar (Milyon €)

	2019	2020	2021
Eğitim	7.766.330	7.987.364	8.306.188
Bilimsel Araştırma	177.615	181.572	193.322
Formasyon	40.420	54.647	33.016
Diğer	219.110	252.729	272.047
Toplam	8.203.475	8.965.260	9.302.958

Kaynak: (http-19)

Yıllara göre bütçe dağılımını incelediğimizde sürekli bir artış gözlemlenmektedir. Bu tabloda tek istisna formasyon bütçesinin 2021’de bir önceki yıla göre azalmasıdır. Bunda en büyük etken pandemiye dayalı sokağa çıkma yasağının ülke çapında uygulanmasıdır. Yine 2021 yılına ait toplam bütçenin yukarıdaki gider kalemlerine göre artış gösterdiği fakat 2020 yılının bir önceki artış oranına kıyaslandığında düşüş olduğu görülmektedir.

Çizelge 2. Valon - Brüksel Federasyonu Bütçesinden Son Üç Yıl Eğitim İçin Harcadığı Alanlar ve Miktar (Milyon €)

	2019	2020	2021
Anaokul ve ilkokul	2.238.118	2.306.101	2.278.029
Ortaöğretim	2.848.328	2.906.172	2.995.322
Özel Eğitim	640.211	667.958	710.839
Sanat Eğitimi	185.557	187.876	192.089
Üniversite	830.363	852.013	867.260
Yaygın Eğitim	214.339	218.004	214.244
Uzaktan Eğitim	2.488	2.315	2.315

Çizelge 2-devamı

Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Merkezleri	105.515	111.645	122.401
Bina	170.586	183.342	256.700
Yüksek Okul	530.825	551.938	566.989

Kaynak: (http-19)

Valon-Brüksel Federasyonu 2022 yılında eğitime toplam 10.462.363.000 € tahsis etmiştir. Öğrenci başına anaokulundan ortaöğretimin sonuna kadar ortalama toplam harcama 87.543 €, Yüksekokul sonuna kadar 105.033 €, üniversite eğitimin sonuna kadar ise 127.198 € olduğu belirlenmiştir. 15 yıl özel eğitim alan öğrencilerde ise bu miktar her öğrenci başına 272.550 € tutmaktadır (http-18).

2021 yılında Valon-Brüksel Federasyonu öğrenci başına yıllık ortalama harcaması anaokulundan ortaöğretimin sonuna kadar 4.400 € - 8.000 €, lisede ise 5.800 € - 7.800 € arasında değişmektedir. Özel eğitim alan öğrencilerde ise bu miktar her öğrenci başına 20.300 € tutmaktadır. Anaokulundan ortaöğretimin sonuna kadar sınıfta kalmayan bir öğrencinin maliyeti 2019 yılında 84.500 € iken 2021 yılında 90.900 € yükselmiştir. Aynı öğrenciye yapılan harcama, yükseköğretim veya üniversite eğitimini tamamladığında ise 2019 yılında ortalama 101.500 € ile 125.050 € arasında değişirken 2021 yılında ortalama 120.000 € ile 130.000 € arasında değiştiği tespit edilmiştir (http-20 ve http-21).

2018 - 2019 eğitim yılında ilkokul 5. ve 6. sınıflarda öğrencilerin % 16'sı yıl kaybına uğramışken, bu rakam 2020 – 2021 yılında % 15'e düşmüştür. Ortaokul 1. sınıfta bu rakam 2018 – 2019 eğitim yılında % 22 iken 2020 – 2021 eğitim yılında % 20,4'e düşmüştür. Ortaokul 3. sınıfta ise 2018 – 2019 eğitim yılında % 33 iken 2020 – 2021 eğitim yılında % 37,7'yi bulmaktadır. Ortaöğretimin 5. ve 6. Sınıfında sırasıyla % 52,8 ve % 55 gibi yüksek bir orana çıktığı gözlenmektedir. 2018 - 2019 eğitim yılında ilkokul öğrencilerinin % 13'ü, ortaöğretimin ise % 44'ü yıl kaybı yaşamışken, 2020 - 2021 eğitim yılında sırasıyla % 12 ve % 39,9 olarak bir düşüş gözlenmektedir. Son olarak 14 - 21 yaş arası 2017 - 2018 eğitim yılında okula devam

eden öğrencilerden % 5,3'ü bir sonraki eğitim yılında okula devam etmezken, bu rakam 2021 – 2021 eğitim yılında % 3,5'e düşmüştür (http-20 ve http-21).

“Belçika’da ikamet eden tüm çocuklar zorunlu eğitime tabidir. Bu yüzden Belçika’da ikamet eden yabancı uyruklu çocuklar da zorunlu eğitime tabidir” (Şen, 2011). Ancak okula gitme zorunluluğu yoktur. Eğitim özgürlüğü anayasa güvencesi altındadır. Veli dilerse çocuğuna evde eğitim gibi resmi kurumların sunduğu eğitime alternatif bir eğitim sunabilir. Ancak, çocuğunu okula göndermeyen veli devletin sağlamış olduğu eğitime katkı payından (allocations familiales) istifade edememektedir. Ayrıca “okulu bitirdikten sonra elde edilen işsizlik ödeneğinden de bu bireyler istifade edememektedir” (İnam, 2007).

“Eğitim Pakı (Pacte Scolaire) denilen 1958 yasası resmi ve özel eğitimin kurallarını belirlemektedir. Buna göre destek verilen eğitim kurumları, resmi makamlara denk diploma vermektedir” (İnam, 2007).

Valon-Brüksel Federasyonu’nda eğitim için yetkili merciler resmi (kamusal) ve gayri resmi (özel) kurumlardır. Resmi kurumlar; Valon-Brüksel Eğitim (Walonie-Bruxelles Enseignement), eyaletler (les provinces), il idareler (les villes), belediyeler (communes) ve Fransız Topluluk Komisyonu (Comission Communautaire Française) olmak üzere beş tanedir. Gayri resmi kurumlar ise dini ve din dışı dernek veya diğer (asbl ou autres confessionnelles ou non confessionnelles) şeklinde tasnif edilir (Yardım, 2015; Doksanbir, 2020; (http-20).

Valon-Brüksel Federasyonu’nda yukarıda adı geçen kurumlardan bazıları sadece bir okulu yönettiği gibi yüzlerce okulu yöneten kurumlar da vardır (http-19).

Yine okullar, dört şekilde sınıflandırılmaktadır. Bunlar:

- Resmi kurum tarafından idare edilen okullar (Officiel organisé).
- Resmi ve finanse edilen okullar (Officiel subventionné).
- Dini ve finanse edilen gayri remi okullar (Libre subventionné confessionnel)
- Din dışı ve finanse edilen gayri resmi okullardır (Libre subventionné non confessionnel) (http-20).

Başka bir sınıflama ise dini veya din dışı okullar şeklinde tasnif yapılmaktadır. Belçika’nın resmen tanıdığı dinler: Katoliklik, Protestanlık, Yahudilik, İslam ve Ortodoksluk dinleridir. Bunun yanında din dışı olan laiklik de bir çeşit inanç olarak tanınmaktadır. Yakın zamanda Budizm dininin de devlet

tarafından tanınacağı dile getirilmektedir. Valon-Brüksel Federasyonu tarafından idare edilen okullar laik okullar statüsündedir. Ayrıca öğrencilerin % 50'den fazlası Katolik okullarına gitmektedir. Örneğin 2019 yılında, Katolik okuluna giden öğrenci sayısı şöyledir:

- Anaokulu: 62.374
- İlkokul: 133.028
- Ortaöğretim: 214.095 (http-22).

Başka bir veriye göre:

Çizelge 3. Valon - Brüksel Federasyonu Çatısı Altında 2018 - 2019 Eğitim Yılında Eğitim Kurumlarına Devam Eden Öğrencilerin Yüzdeler Oranı

	Anaokulu	İlkokul	Ortaöğretim
Gayri Resmi Finanse Edilen Okullar	%40,10	% 42,51	% 61,10
Resmi Finanse Edilen Okullar	% 52,82	% 49,04	% 15,36
Valon-Brüksel Federasyonu'na Bağlı Okullar	% 7,08	% 8,44	% 23,54

Kaynak: (http-22)

Valon-Brüksel Federasyonu'na bağlı bölgenin eğitim sisteminde öğretim kademelerini oluşturan basamaklar şu şekildedir:

1. Temel Eğitim (Enseignement Fondamental) 2,5 - 12 yaş.
2. Ortaöğretim (Enseignement Secondaire) 12 - 18 yaş.
3. Yükseköğretim (Enseignement Supérieur) 18 ve devamı.

2.1.2.1. Temel Eğitim (Enseignement Fondamental)

Valon-Brüksel Federasyonu'nda temel eğitim kendi içerisinde ikiye ayrılır. Bunlar okul öncesi eğitim ile ilköğretim eğitimidir.

2.1.2.1.1. Okul Öncesi Eğitim (Ecole Maternelle): 2,5 - 6 yaş

Ücretsiz olarak 2,5 yaşından 6 yaşına kadar hizmet veren anaokullarına (İnam, 2013) kayıt yaptıran öğrencilerin devam etme zorunluluğu Eylül 2020 yılına kadar bulunmamaktaydı. Daha önce 6-18 yaş aralığı olan zorunlu eğitim yaşı, 5-18 yaş aralığı olarak değiştirilmiş ve Eylül 2020 yılından itibaren uygulanmaya

başlanmıştır (http-23). Yapılan bu değişikle birlikte kayıtlı olan öğrencinin anaokulu 3. sınıfa devam etme mecburiyeti getirilmiştir.

Öğretim yılı, 1 Eylül’de başlar ve 30 Haziran’da sona erer. Öğrenciler pazartesi, salı, perşembe ve cuma günleri tam gün okula giderler. Çarşamba günü ise dersler öğlene kadardır.

Genelde ilkokulların yerleşkesinde bulunan anaokulların binaları ve oyun alanları imkân nispetinde ayrıdır. Çocuklar yaşlarına göre üç gruba ayrılırlar ve her bir grubun kendi sınıfı bulunur. Bir sınıfın açılabilmesi için yeterli sayıda öğrenci bulunmadığı takdirde en uygun iki grup birleştirilir ve karma eğitim verilir.

Fiziksel veya zihinsel engelli çocuklar için özel eğitim veren okullar mevcuttur. Ayrı yerleşkelerde temel eğitim ile ortaöğretim düzeyinde, 2,5 yaşından 21 yaşına kadar özel eğitim hizmeti verilmektedir. Özel eğitimin süresi ilkokulda 7 yıldır ve ilkokula başlama 6 ile 8 yaş aralığıdır. İlkokula iki yıl geç başlama kuralı ortaöğrenim için de geçerlidir. Özel eğitim hizmeti alan çocukların yaklaşık % 70’i, 9-10 yaşlarında iken başarısızlıkla sonuçlanan ilkokul eğitimi sebebiyle özel eğitim almaktadır (Manço, 2002, s. 65). “Özel eğitime ihtiyacı olan öğrencilerin okullara taşınma işlemini yetkili makamlar üstlenmektedir” (Ekmekçi, 2012).

2.1.2.1.2. İlkokul Eğitimi (Enseignement Primaire): 6 - 12 yaş

İlkokul öğrenim süresi altı yıl olup ücretsizdir. Öğretim yılı, 1 Eylül’de başlar ve 30 Haziran’da sona erer. Okula kayıt yaptıran öğrencilerin derslere katılma zorunluğu vardır. Normal şartlarda, ilkokul eğitimi 6 yaşından itibaren başlar ve 12 yaşına kadar devam eder.

İlkokul öğrenim süresi üç kademeye ayrılmış olup her kademe iki yıldır. Her kademe sonunda sınavlar yapılmaktadır (http-24). Başka bir deyişle, ilkokullarda sınavlar sadece 2., 4. ve 6. sınıfın sonunda yapılmaktadır. Ayrıca 6. sınıfın sonunda öğrenciler Fransızca, matematik, fen ve tarih derslerinden merkezi sınava tabi olurlar ve bu sınavlardan başarılı olan öğrenciler diploma (certificat d’études de base) almaya hak kazanırlar.

Öğrenciler pazartesi, salı, perşembe ve cuma günleri tam gün okula giderler. Çarşamba günü ise dersler öğlene kadardır.

Sınıflar genelde yaşlara göre, bazen de derslere göre düzenlenir. Bazı okullarda ise sınıflar yetenek seviyelerine göre oluşturulur. Ancak sınıf tekrarından dolayı kimi zaman sınıflarda farklı yaş gruplarından da öğrenciler olur, (Brüksel Eğitim Müşavirliği aktaran Şen, 2011).

2.1.2.2. Ortaöğretim (Enseignement Secondaire): 12 - 18 yaş

Ortaöğretim süresi altı veya yedi yıl olup ücretsizdir. Öğretim yılı, 1 Eylül’de başlar ve 30 Haziran’da sona erer. Okula kayıt yaptıran öğrencilerin derslere katılma zorunluğu vardır. İstisnaları olmakla birlikte öğrenci eğitimine 12 yaşında başlar ve 18 yaşında mezun olur.

Valon-Brüksel Federasyonuna bağlı okullarda 4 tür ortaöğretim vardır. Bunlar:

- Genel Ortaöğretim Okulları (Enseignement Secondaire Général).
 - Teknik Ortaöğretim Okulları (Enseignement Secondaire Technique).
 - Sanat Ortaöğretim Okulları (Enseignement Secondaire Artistique).
 - Meslek Ortaöğretim Okulları (Enseignement Secondaire Professionnel)
- (http-19).

Her öğrenci isteği doğrultusunda ortaöğretim okullarından herhangi birine kaydını yaptırabilir. Ortaöğretim her biri ikişer yıllık üç kademedен oluşur ve istisnaları olmakla birlikte 1. ve 2. sınıflarda dersler ortaktır (Ekmekçi, 2012). Genelde, 2. sınıfın sonunda öğrenci öğretim türü ile bölümünü seçerek eğitim hayatına devam eder (Ekmekçi, 2012). “İlk iki yıl gözlem, takip eden iki yıl da ise üçüncü sınıfta seçilen bölümle ilgili eğitim verilmekte olup son iki yılda o bölümde uzmanlaşma eğitimi yapılmaktadır. Orta öğretimde öğrencilerin seçebileceği 24 ayrı bölüm bulunmaktadır” (Ekmekçi, 2012). Ayrıca teknik ortaöğretimden mezun olacak öğrenciler lisans eğitimi alabilmek için bir yıl daha okumak zorundadır. Aynı şekilde meslek ortaöğretimden mezun olacak öğrenciler bir yıl daha okuyup diploma derecesini yükseltebilir veya yükseköğretime başvurabilirler (Ekmekçi, 2012).

Genel olarak, genel ortaöğretim okullarından mezun olanlar üniversiteye, teknik ortaöğretim okullarında altıncı sınıftan sonra bir yıl daha okuyanlar yüksekokullara gidebilirler (Manço, 2002). Sanat ortaöğretim okullarından mezun olanlar ise konservatuarlara veya yüksekokullara kayıt yapabilirler (Ekmekçi, 2012).

2.1.2.3. Yükseköğretim (Enseignement Supérieur): 18 ve yukarı yaş

Yükseköğretimin herhangi bir kurumuna kayıt yaptırabilmek için ortaöğretim diplomasına sahip olmak gerekir. Ancak inşaat mühendisliği, tıp fakültesi/ dış hekimliği fakültesi ve sanat yüksekokulları sınavla öğrenci aldıkları için bu fakültelere kayıt yaptırabilme yapılacak olan eleme sınavına bağlıdır (http-25).

Temel eğitim ile ortaöğretim parasız olmasına karşın yükseköğretimde kayıtlar ücretlidir. 2020 - 2021 yılı üniversiteler için Avrupa Birliği vatandaşı olanlardan yıllık ortalama 835 € kayıt ücreti alınmaktadır. Düşük geliri olmak veya başka sebeplerden dolayı bu miktar azalabilmektedir. Bazı durumlarda ise ücret muafiyeti uygulanmaktadır. Avrupa Birliği vatandaşı olmayanlardan ise yıllık ortalama 4175 € kayıt ücreti istenmektedir (http-26).

Üniversiteli bir öğrencinin barınma ücreti hariç ortalama aylık 500 € gideri olacağı hesaplanmaktadır (http-27). Barınma ücreti ise örneğin Brüksel’de bulunan Saint-Louis Üniversitesi öğrencileri için 417 € ile 654 € arası değişmektedir (http-11).

Yüksekokul veya sanat yüksekokullarında 2020 - 2021 yılı kayıt ücreti Avrupa Birliği vatandaşlarına kısa süreli eğitim için 175,01 € ile 227,24 € arası, uzun süreli eğitim için ise 350,03 € ile 454,47 € arası değişmektedir. Belli şartları taşıyan öğrencilerin bazıları indirimlerden, bazıları ise kayıt ücreti muafiyetinden yararlanabilmektedir. Avrupa Birliği vatandaşı olmayanlar ise kısa süreli eğitim için yıllık ortalama 992 €, uzun süreli eğitim için ise ortalama 1.487 € ile 1.984 € arası kayıt ücreti ödemektedir (http-26). Valon-Brüksel Federasyonuna bağlı yükseköğretim kurumları, yüksekokullar, sanat yüksekokulları ile üniversitelerdir. Ayrıca hayat boyu öğrenme çerçevesinde yaygın eğitim (Promotion Social) kurumlarına ait genelde enstitü çatısı altında hizmet veren okullar da mevcuttur (http-28, http-29 ve http-30).

2016-2017 öğretim yılında istatistiklere göre 228.000 öğrenci yükseköğretimde okumuştur. Bu öğrencilerin % 43’ü üniversitelerde, % 39’u yüksekokullarda, % 3’ü ise sanat yüksekokullarında ve % 15’i ise yaygın eğitime bağlı okullarda eğitim almıştır. Yine öğrencilerin % 76’sı lisans, % 21’i yüksek lisans ve % 3’ü doktora seviyesinde eğitim görmüştür (http-31).

2017 verilerine göre son on yılda yükseköğretim kurumlarına kayıt yaptıran öğrencilerin sayısında % 26'lık bir artış gerçekleşmiştir (http-31).

2016-2017 öğretim yılında, üniversite, yüksekokullar ve sanat yüksekokullarında okuyan öğrencilerin % 21'i yabancı uyrukludur. Yabancı uyrukluların % 50'sini Fransız vatandaşları oluşturmaktadır. Fransız vatandaşlarını Kamerun, İtalya, Lüksemburg ve Fas vatandaşları takip etmektedir. Yabancı uyruklu vatandaşların % 15'i Avrupa Birliği vatandaşı olmasına karşın % 6'sı Avrupa Birliği vatandaşı değildir (http-31).

2.1.2.3.1. Yüksekokullar (Hautes Ecoles): 18 ve yukarı yaş

Valon-Brüksel Federasyonu tarafından tanınan ve finanse edilen 19 yüksekokul mevcuttur (http-32). Bu kurumlar 21 farklı program sunmaktadır (http-33). Yüksekokullar kendi içlerinde ikiye ayrılır. Bunlar:

2.1.2.3.1.1. Kısa Süreli Yüksekokullar (Hautes Ecoles Type Court)

“Kısa süreli yüksekokul eğitimi üç, nadiren dört yıllık mesleki ağırlıklı ön lisans programlarını kapsamaktadır” (Ekmekçi, 2012). Bu okullardan belirli şartları sağlamak kaydıyla üniversite eğitimine geçiş yapmak mümkündür.

2.1.2.3.1.2. Uzun Süreli Yüksekokullar (Hautes Ecoles Type Long)

Uzun süreli yüksekokullar, iki kademedен oluşmakta ve dört veya beş yıllık programlar içermektedir. Sağladığı eğitim ile üniversite öğrenimine yakındır. “ İlk iki yıl ön lisans eğitimi olup takip eden iki veya üç yıllık öğretim sonunda lisans derecesi ya da mühendislik gibi mesleki unvanlar alınmaktadır” (Ekmekçi, 2012). Bu okullardan da belirli şartları sağlamak kaydıyla üniversite eğitimine geçiş yapmak mümkündür.

2012-2013 verilerine göre yükseköğretim başarı oranları şu şekildedir:

- % 39 kısa süreli yüksekokul.
- % 34 uzun süreli yüksekokul (http-31).

2.1.2.3.2. Sanat Yüksekokulları (Enseignement Supérieur Artistique): 18 ve yukarı yaş

Valon-Brüksel Federasyonu tarafından tanınan ve finanse edilen 16 yüksekokul mevcuttur (http-33).

Sanat yüksekokulları üç kademedен oluşur. Birinci kademe ön lisans, ikinci kademe lisans ve üçüncü kademe ise bir üniversite ile birlikte yüksek lisans hizmeti sunarlar (Şen, 2011 ve http-34). Ayrıca kendi içlerinde kısa-uzun süreli sanat yüksekokulları diye ikiye ayrılırlar (Şen, 2011).

2.1.2.3.3. Üniversiteler (Universités): 18 ve yukarı yaş

Valon-Brüksel Federasyonuna bağlı üniversiteler üç ana bilgi alanına ayrılır. Bunlar bilim ve teknoloji, insan bilimleri ve sağlık bilimleridir (http-34).

Üniversite eğitimi üç kademedен oluşur. Birinci kademe ön lisans, ikinci kademe lisans ve üçüncü kademe ise lisansüstü eğitimi verir ve Valon-Brüksel Federasyonu tarafından tanınan ve finanse edilen altı üniversite mevcuttur (Şen, 2011; (http-34).

2.1.2.3.4. Yükseköğretim Bölümleri Düzenleyen Yaygın Eğitim Kurumları (Les Etablissements d'Enseignement de Promotion Sociale Organisant des Sections d'Enseignement Supérieur): 18 ve yukarı yaş

Bu kurum, yaşam boyu öğrenme çerçevesinde Valon-Brüksel Federasyonu çatısı altında 152 binasıyla orta ve yükseköğrenim düzeyinde eğitim vermektedir. Takip edilen programı tamamlayan öğrenciler, Valon-Brüksel Federasyonu tarafından tanınan sertifika ya da diploma almaya hak kazanırlar (http-35).

Yaygın eğitimin amacı, bireysel gelişime katkıda bulunmak, sosyal, ekonomik ve kültürel ihtiyaç ve taleplere cevap vermek olarak özetlenebilir (http-35). Bu kurumlar, 2018-2019 eğitim yılında 142.434 öğrenciye hizmet vermiştir. Öğrencilerden 31.498'i yükseköğrenim düzeyinde bir program takip etmiştir (http-35).

2.2. İlgili Araştırmalar

YÖK Ulusal Tez Arama Merkez’inde yapılan literatür taramasında “Belçika” kelimesi kullanılarak tarama yapıldığında 59 adet teze ulaşılmıştır. Bu tezlerden, eğitim ve öğretim konusu üzerinde yedi adet yüksek lisans tezi ile iki adet doktora tezi, din alanında beş adet yüksek lisans tezi ve bir adet doktora tezi olmak üzere toplam 17 adet bilimsel çalışma yapılmıştır. Diğer tezler ülkenin farklı konularını araştıran 21 adet yüksek lisans tezi, 9 adet doktora tezi, 2 adet tıpta uzmanlık tezi ve 2 adet sanatta yeterlik tezi olmak üzere toplam 34 adettir.

“Belçika’da din eğitimi”, “Belçika okullarında din eğitimi”, “Belçika’da İslam din dersleri” ve “Belçika okullarında İslam din dersleri” anahtar kelimeleri ayrı ayrı kullanılarak araştırma yapıldığında veri tabanında herhangi bir tez çalışması bulunmamaktadır. “Belçika’da Din Eğitimi: İslam Din Dersi (Valon-Brüksel Örneği)” adlı çalışmamız bu boşluğu doldurarak literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

İnam (2007), Belçika’da Katolik din dersi öğretmenleri yetiştirme programları üzerine yüksek lisans tezi hazırlayan İnam, Katolik din eğitiminde yapılan çalışmaların ülkemizde bazı teknik konularda örnek teşkil edebileceğini belirtmiştir. Hristiyanlık, Belçika’da eğitim ile din arasındaki bağlantılar, Belçika eğitim sistemi ve çeşitli kademelerdeki okulların müfredat programları üzerinde durulmuştur. Son olarak Katolik din dersi öğretmenlerinin yetiştirilme süreci hakkında çeşitli konular irdelenmiştir. İnceleme, analiz, tümevarım, tümdengelim, gözlem, görüşme yöntemleriyle çalışma gerçekleştirilmiştir.

Sarıkaya (2008), Belçika Flaman Bölgesi temel eğitim okullarında kültür sanat etkinliklerinin Türk kökenli çocuklar açısından incelenmesi doktora çalışmasında Flaman Bölgesi Eğitim Sistemi ve Türk kökenli çocukların eğitim sisteminde yaşadıkları temel iletişim ve uyum sorunları ele alınmıştır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır.

İnam (2013), Belçika Katolik Eğitim Kurumları’nda okulöncesi dönemde din eğitimi adlı doktora çalışmasında, ders programı ve öğretmenlerin mesleki sorunları literatür tarama ve belge inceleme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Ayrıca çocukların gelişim özellikleri, okul öncesi din eğitimi çeşitli yönleriyle araştırılmıştır.

Okumuş (2016), Belçika’da coğrafya eğitiminin programı, veriliş amacı, yöntemi ve metotları üzerine yapılmış yüksek lisans tezidir. Ayrıca ülkenin genel eğitim sistemi ile öğretmen yetiştirme programları hakkında bilgiler verilmiştir. Karşılaştırma, örneklem, gözlem ve mülakat teknikleri kullanılmıştır.

Türkmenoğlu (2018), Belçika Türk toplumunda yaygın İslam din eğitimi faaliyetleri hakkında yüksek lisans çalışmasında özellikle cami ve dernek ekseninde yürütülen faaliyetlerin farklı boyutları araştırılmış ve öğretmenlerin görüşleri derinlemesine incelenmiştir. Ayrıca Belçika, dini topluluklar ve İslam dininin konumu hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Tavukçuoğlu (2000), Belçika’da Türk Ailesi ve Din Eğitimi kitabında Tavukçuoğlu, Belçika’da yaşayan Müslümanların özellikle gençlerin din eğitimi alanında yaşadıkları zorlukları ve uygulama alanındaki olumsuzlukları tespit edip çözümler sunmak, böylece müslüman gençlerin daha verimli bir din eğitimi almaları amacıyla eseri kaleme aldığını belirtmiştir.

Türk ve Belçikalı yetkililerle, dernek yöneticileriyle ve İslam din dersi öğretmenleriyle yapılan görüşmeler, özellikle öğretmenlere yönelik yapılan anketler neticesinde İslam din derslerinin Belçika eğitim sistemi içindeki yeri, imkanları ve sorunları tespit etmeye çalışmıştır.

Kitabın birinci bölümünde sosyal kurumlar, din ve dini azınlıklar ve eğitim faaliyetleri hakkında bilgiler vermiştir. İkinci bölümde din eğitimi ve okullarda İslam din dersi ekseninde çeşitli konuları incelemiştir. Eser sonuç ve önerilerle sonlanmıştır.

Tavukçuoğlu (1996), Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi’nde “Belçika’da İslam Din Eğitimine Genel Bir Bakış” başlığıyla yayınlanan makalesinde Tavukçuoğlu, Türk ve Belçikalı yetkililerin yanı sıra İslam din dersi öğretmenleriyle yapılan görüşmeler ve öğretmenlere uygulanan anketler neticesinde Belçika okullarında İslam din dersinin genel durumu, imkanları ve sorunları hakkında değerli bilgiler sunmuştur. Belçika’da İslam din dersinin yasal boyutu, Belçika Müslüman Temsil Kurumu, Belçika Türk İslam Diyanet Vakfı ve Belçika Türk İslam Din Dersi Öğretmenleri Derneği hakkında da bilgiler vermiştir.

Aydın (1999), “Belçika’da İlk ve Orta Öğretimde Din ve Ahlak Öğretimi” makalesinde Belçika ve eğitim sistemi hakkında genel bilgiler vermiştir. Daha sonra ilk ve ortaöğretimde din ve ahlak derslerinin statüsü, ders programları ve öğretim yöntemlerini açıklamıştır.

Genel olarak din eğitimi başlığı altında, özel Katolik okulları, animasyon dersleri, anaokullarında ve yüksek öğrenimde din eğitimi hakkında bilgiler aktarmıştır.

İlk ve orta dereceli okullardaki din ve ahlak dersleri başlığı altında din ve ahlak derslerinin statüsünü incelemiştir.

Katolik din dersi programları başlığı altında Katolik din dersi programının felsefesi, ders programının modeli; dersin içeriği, ders kitap, araç ve gereçleri; öğretim yöntemleri ve öğrencilerin durumu üzerinde durmuştur.

İlk ve ortaöğretimde ahlak dersi programları başlığı altında ahlak ders programının modelini, ahlak dersinin amaç ve felsefesini, ahlak dersinin içeriğini, öğretim yöntemlerini ve ders araç gereçlerini incelemiştir.

Aydın, sonuç ve ekler kısmıyla makalesini sonlandırmıştır.

Aydın (2003), Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi’nde yayınlanan “Belçika’da İlk ve Orta Öğretimde Okutulan İslam Din Dersi Programları” adlı makalesinde Aydın, Belçika eğitim sistemi ve ilk ve ortaöğretimde okutulan din ve ahlak dersi hakkında bilgiler vermiştir. Daha sonra eğitimde program geliştirme sürecini detaylı bir şekilde inceleyen yazar İslam din dersi için öğretim programının nasıl hazırlanması gerektiği konusunda öneriler sunmuştur.

Yardım (2015), “Belçika İslam Temsil Kurumu ve Din Hizmetleri Sunan Kurumlar” adlı makalede Yardım, Belçika ve din eğitimi yapısı hakkında bilgiler vermiştir. Daha sonra dinleri temsil eden resmi kurumlar başlığı altında dinlerin tanınma süreçlerini ele almış ve tanınan dinler ve ahlak dersi hakkında kısa bilgiler vermiştir.

İslam din hizmetleri sunan kurumlar başlığı altında; Belçika İslam Temsil Kurumu ve işlevi üzerinde durmuştur. Daha sonra Türk camii başlığı altında; Belçika Diyanet Vakfı, Milli Görüş, Süleymancılar, Kadiri Tarikatı, Ehli-Beyit Grubu, Nakşibendi Tarikatı ve faaliyetleri hakkında kısa bilgiler sunmuştur. Aynı

şekilde Kuzey Afrika-arap camiileri başlığı altında; Belçika İslam Kültür Merkezi, Neo-İslamcılar/Müslüman Kardeşleri, Tebliğ Cemaatini ve Selefilere işlemiştir.

Makaleye din hizmetleri alanında yaşanan problemler ve formasyon önerileri ile son vermiştir.

Canatan (2019), “Belçika’da İslam ve İslam’ın Kurumsal Temsili” adlı makalesinde Belçika nüfusu ve özellikleri üzerinde durmuştur. Daha sonra kilise-devlet ilişkilerine dair Anayasal düzenlemeleri ele alan yazar daha sonra müslümanlar tarafından kurulan camiiler ve dernekler hakkında bilgi vermiştir.

İslam dininin Belçika’da kurumsallaşma sürecini detaylı bir şekilde inceleyen Canatan ülkede İslam ile ilgili yaşanan tartışmalara ve sorunlara yer vermiştir.

Belçika’da İslam dininin kurumsallaşmasını tarihsel süreç içerisinde inceleyen makale aktüel sorunlar ve çözüm yolları üzerinde durmaktadır.

Dönmez (2021), “Belçika’daki Müslüman Göçmenlere Hizmet Veren Manevi Danışmanların Eğitimi” adlı makalesinde Dönmez, Avrupa’da manevi bakım, hastane, hapishane ve askeriye gibi resmi kurumlarda dini ve dini olmayan inançlarla ilgili her türlü yardım ve destek verildiğini ifade ettikten sonra Belçika’da söz konusu hizmetlerin nasıl verildiği konusunda incelemeler yapmıştır.

Dönmez, Belçika’da ne tür manevi danışmanlık hizmeti sunulduğu, danışmanların hangi kurumlarda eğitim gördüğü, Müslüman manevi danışmanların yetiştirilme süreci gibi konuları hakkında inceleme yapmıştır.

Belçika’da yaşayan müslümanların dini ve sosyokültürel yapısına değinen yazar daha sonra meslek olarak manevi danışmanlık, manevi danışmanlığın teolojik yapısı, kurumsallaşması, eğitim programları ve eğitim kurumları üzerinde açıklamalar yapmış ve değerlendirmelerde bulunmuştur.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma, Belçika ve Belçika Valon Bölgesi eğitim sistemi; Valon-Brüksel Federasyonu'na bağlı okullarda okutulan İslam din dersinin tarihi arka planı, hukuki boyutu, öğretim programları ve kazanımları hakkındadır. Nitel araştırma yöntemlerinden literatür tarama ve doküman inceleme teknikleri kullanılmıştır.

Nitel araştırma, “Gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konmasına yönelik nitel bir süreç” (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 37) olarak tanımlanır. Nitel araştırmada en yaygın veri toplama yöntemlerinden bir tanesi yazılı doküman incelemesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 38).

Tarama modeli sıklıkla kullanıldığı (Yıldırım 2004; Erkuş, 2011; Berg ve Lune, 2015) incelemelerde herhangi bir duruma müdahale edilmeden olduğu gibi betimlemeyi amaç edinen (Karasar, 2016) bir yaklaşımdır. Literatür taramasını Gash, belirli bir konuda yayınlanmış olabildiğince çok verinin sistematik olarak araştırılması ve tespit edilmesi olarak tanımlar (Gash, 1999'dan aktaran Köroğlu, 2015, s. 61). Belçika'nın kuruluşundan günümüze kadar (1830-2022) belirli konular araştırıldığı için çalışma aynı zamanda kesitsel taramadır. Kesitsel tarama, incelenen konu veya konuların belirli bir zaman diliminde ortaya konmasıdır (Büyüköztürk vd., 2017).

Doküman incelemesi, araştırma kapsamındaki olgular hakkında bilgi veren belgelerin incelenmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 189). Doküman incelemesi yapmaya karar veren araştırmacı, ne tür dokümanlara ihtiyacı olduğunu ve bunlara nasıl ulaşabileceğini belirlemelidir. Daha sonra elde ettiği belgelerin orijinalliğini kontrol edip anlamalı ve son aşamada veri incelemesi yapmalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 194-196).

Veri incelemesi, “araştırma alanından toplanan verinin detaylı bir şekilde incelenip ana kategoriler ve konseptler etrafında tasnif edilip kodlanması işlemidir” (Güler, Halıcıoğlu ve Taşgın, 2015, s. 137).

3.2. Veri Toplama Araçları ve Teknikleri

Literatür taraması ve doküman incelemesi teknikleriyle Belçika hakkında yayımlanan akademik makaleler, Brüksel-Valon Federasyonu ve Belçika Müslüman Temsil Kurumu siteleri ve hukuki metinleri içeren resmi siteler incelenmiştir. Ülkemizde Yükseköğretim Kurulu’nun Ulusal Tez Merkezi veri tabanından yüksek lisans ve doktora tezleri taranmıştır. Makalelere ulaşmak için ise Dergipark, Google Scholar, İSAM ve Academia veri tabanından istifade edilmiştir. Ayrıca konu ile ilgili kitap ve ansiklopediler ele alınmıştır.

3.3. Verilerin Toplanma Süreci

Yükseköğretim Kurulu’nun Ulusal Tez Merkezi, dergipark ve Goole Scholar, İSAM ve Academia veri tabanlarından “Belçika”, “Din Eğitimi”, ”Okullarda Din Eğitimi”, Belgique”, Enseignement en Federation Wallonie-Bruxelles”, Communauté Française Enseignement”, “Executif des Musulmans de Belgique” ve Cours de religion Islamique dans les ecoles de la Federation Wallonie-Vruxelles” gibi anahtar cümleler kullanılarak tarama yapılmış ve elde edilen veriler incelenmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Nitel araştırmalarda toplanan verilerin betimlenmesi yanı sıra asıl hedef görünenin arka planını göstermek ve bulguların anlamlı bir yapıya kavuşturmadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 240). Bu çalışmada, elde edilen bilgiler ışığında Belçika, Belçika eğitim sistemi, resmi okullarda verilen İslam din dersi, öğretim programları ve kazanımlar incelenmiş ve bazı bölümlerde metin analizi yapılmıştır.

4. BULGULAR

Çalışmamızın bu bölümünde, literatür taraması ve doküman incelemesi tekniklerinden istifade ederek elde edilen veriler aktarılmıştır. Belçika Valon Bölgesi'nde resmi okullarda okutulan İslam din dersinin hukuki boyutu, tarihi arka planı, öğretim programları ve kazanımlar hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

4.1. Tarihi Arka Plan

Belçika 19 Temmuz 1974 yılında İslam'ı resmi din olarak tanımıştır. Bu durum, okullarda İslam din derslerinin okutulma imkânını sağlamıştır. Nitekim bakanlık, 1975-1976 öğretim yılında İslam din dersinin düzenlenmesi hususunda okul müdürlerine bir genelge göndermiştir (http-36). Böylece Batı Avrupa ülkeleri içinde ilk defa İslam din dersi okullarda haftada iki ders saati olarak dersi seçen öğrencilere verilmeye başlanmış (Tavukçuoğlu, 1996; Aydın, 1999) ve bu uygulama parlamento tarafından 08 Şubat 1978 yılında onaylanmıştır (Doğaner, 1992).

Ancak, İslam din dersinin okullarda resmi bir statü ile düzenlenebilmesi için 29 Mayıs 1959 ile okul paktı "Pacte scolaire" olarak bilinen 11 Temmuz 1973 tarihinde düzenlenmiş mevzuatta gerekli değişikliklerin yapılması gerekiyordu. Söz konusu değişiklikler 20 Şubat 1978'de gerçekleşmiştir. Ayrıca bu mevzuat değişikliğinde, okullarda felsefe derslerin (cours philosophiques) yeniden düzenlenmesi ve farklı inançtaki öğrencileri bir araya getirecek vatandaşlık bilgisine dayalı ortak bir ders oluşturmanın faydası üzerinde durulmuştur. Söz konusu mevzuatta felsefe dersleri kaldırmak gibi bir düşünce yer almamıştır (http-37).

1978 yılında resmi bir statü kazanan İslam din dersinin tam manasıyla işlevsel hale gelmesi zaman almıştır (http-37). Çünkü Belçika yasalarına göre, dinleri ilgilendiren düzenlemeler dini temsil eden kurum tarafından yapılmakta (Aydın, 1999) ve devlet sadece düzenlemeleri denetlemektedir. Bundan dolayı, ders

müfredatının hazırlanması, öğretmenlerin atanması veya teftiş edilmesi gibi işlemleri, devletin tanımış olduğu dinin temsil kurumunun yürütme organı yapar (Aydın, 2003).

Başlangıçta ders müfredatından ve denetim mekanizmasından yoksun verilmeye başlanan İslam din dersi, öğretmen kadrosu alanında da sıkıntılar yaşamıştır (http-37). Bunun yanı sıra müslüman toplumunu eşit bir şekilde temsil edecek ve onların devlet yetkilileri tarafından muhatap alınmasını sağlayacak bir kurum da bulunmamaktaydı (Tavukçuoğlu, 1996a, 2000b).

Bu sorunları gidermek amacıyla, 1968 yılında Brüksel’de kurulan İslam Kültür Merkezi’ne (Temel, 1992; Tavukçuoğlu, 1996a, 2000b; Türkmenoğlu, 2018) 1974 yılı Kraliyet Kararnamesi ile geçici olarak müslümanları temsil etme yetkisi verilmiş ve sözü edilen kararname 20 Şubat 1978 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Tavukçuoğlu, 2000). Böylece ülkede müslümanları resmi olarak temsil edecek bir kurum oluşturularak müslümanların temsil sorunu kısmen çözülmüş oldu.

Resmi makamlar nezdindeki işlemler, artık İslam Kültür Merkezi tarafından verilen belgelerle yürütülüyordu (Tavukçuoğlu, 1996a, 2000b). Örneğin İslam din dersi öğretmeni olmak isteyen veya görev yerinin değiştirilmesini arzulayan kişilerin işlemleri bu kurum tarafından yapılmaktaydı (Temel, 1992).

İslam Kültür Merkezi çatısı altında İslam Din Dersleri Öğretimi Genel Sekreterliği 1980 yılında kurulmuştur. Bu sekreterlik, İslam din dersi ve öğretmenlerle ilgili işleri yürütmekle sorumluydu. Örneğin sekreterlik Arapça, Fransızca ve Flamanca olmak üzere din dersi öğretmenlerine rehberlik edecek bir müfredat hazırlamıştır. Müfredatta sadece derslerde işlenecek konu başlıkları belirtilmiştir (Aydın, 2003). Bunun yanında öğretmenlere yönelik çeşitli kurslar düzenlenmiştir.

Belçika hükümeti, 3 Temmuz 1990 tarihinde İslam Kültür Merkezi’nin yetkisi altında bulunan öğretmen atama işlemlerini “Geçici Akiller Konseyi” (Conseil Provisoire des Sages)’ ne devretmiştir (Temel, 1992; Tavukçuoğlu, 1996a, 2000b). İslam Kültür Merkezi, öğretmen atama yetkisi elinden alınıncaya kadar 587 öğretmeni atamıştır. Bu kişilerden 179’u Türk uyrukludur (Doğaner, 1992).

İslam Kültür Merkezi verilerine göre 51 öğretmen 1976 - 1977 öğretim yılında, 180 öğretmen ise 1981 - 1982 öğretim yılında görev yapmıştır. 5000 öğrenci

1976 - 1977 öğretim yılında İslam din dersini seçerken, bu sayı 1981 - 1982 öğretim yılında 20.962'ye yükselmiştir (Tavukçuoğlu, 1996a, 2000b). 1977 - 1978 öğretim yılında İslam din dersi düzenleyen okul sayısı 140 iken, bu sayı 1981 - 1982 öğretim yılında 445'e ulaşmıştır (Tavukçuoğlu, 2000).

1989 yılında kurulan Kraliyet Komisyonu göçmen işçilerin sorunları hakkında bir rapor hazırlamış ve bu raporda müslüman toplumunun, tanınan diğer dinlerde olduğu gibi gerçek statüsüne kavuşturulması gerektiği konusunda görüş bildirmiştir. Bunun için İslam Kültür Merkezi'nin yerine seçimle iş başına gelecek Belçika Müslüman Temsil Kurumu'nun oluşturulması önerilmiştir. Komisyonun seçimle ilgili konularda anlaşamaması üzerine Belçika Adalet Bakanlığı'nca 3 Temmuz 1990 tarihinde 16 kişilik "Geçici Akiller Konseyi" atanmıştır. 5 Türk ve 11 Afrika uyruklu müslümandan oluşan bu konseyin görevi, müslümanların diğer din mensupları statüsünde olduğu gibi temsillerini sağlamak amacıyla bir rapor hazırlamaktır. Ayrıca öğretmenlerin atama işlemleri de bu komisyona devredilmiştir. Bir yıl sonra sunulan birinci rapor hükümetçe kabul edilmiştir (Doğaner, 1992). İkinci raporun hazırlanışı esnasında üyeler arasındaki ihtilafların aşılabilmesi sonucunda bakanlık Ekim 1992 tarihinde konseyin görevini sonlandırmıştır (Tavukçuoğlu). Başka bir kaynağa göre ise konseyin görevine Ekim 1991 yılında son verilmiştir (http-38).

Belçika hükümetinin, İslam Kültür Merkezi'ne karşı yaklaşımı diğer dini kurumlara nazaran farklı olmuştur (Tavukçuoğlu, 1996, s. 213). Yetkilerinin elinden alınması hukuki kaygılardan çok siyasi nedenlere dayanmaktadır (Tavukçuoğlu, 1996). Aynı şekilde, gerek Belçika Müslümanları Yüksek Konseyi'nin gerekse Geçici Akiller Konseyi'nin başarısız bir şekilde sonuçlanmasında hükümetin rolü vardır (Tavukçuoğlu, 1996).

Geçici Akiller Konseyi yerine okullarda verilen İslam din dersinin etkilenmemesi için (Tavukçuoğlu, 2000) Belçika Adalet Bakanlığı'nca 5 kişiden oluşan Teknik Komite görev başına getirilmiştir. Adı geçen komiteye sadece öğretmenleri tayin teklif yetkisi verilmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının yeterliliğini tespit etmek amacıyla Teknik Komite'nin bir alt birimi olarak "İmtihan Komisyonu" kurulmuştur. Teknik Komite göreve devam ettiği süre zarfında İslam din dersi öğretmenliği için müracaat edecek kişilerde aranan şartları belirlemiştir (Tavukçuoğlu, 1996).

Teknik Komite görevini 1998 yılı sonuna kadar sürdürmüştür. Komitenin ismi “Belçika Müslüman Temsil Kurumu” (Exécutif des musulmans de Belgique) olarak değiştirilmiştir (Aydın, 1999; Türkmenoğlu, 2018; (http-9) ve eğitimle ilgili konular bu kurul tarafından yürütülmeye başlanmıştır (Tavukçuoğlu, 2000).

1993 - 1996 yılları arasında Belçika Müslüman Temsil Kurumu devlet yetkilileriyle birlikte İslam dininin tam manasıyla temsil edilebilmesi amacıyla birlikte çalışmalar yürütmüştür (http-39). Hükümet, sözü edilen kurumun meydana getirilmesi için çalışmaların yapılması hususunda 3 Temmuz 1996 tarihinde Kraliyet Kararnamesi yayınlamıştır (http-39). Bu çalışma sonucunda, Belçika’da yaşayan müslümanların katılımıyla seçim düzenlenmesi ve seçilecek kişilerle birlikte Müslüman Temsil Kurumu’nun oluşturulması kararı alınmıştır (http-39).

Seçimler 13 Aralık 1998 tarihinde gerçekleştirilmiştir. 68 kişilik mecliste 51 kişi seçilerek, 17 kişi ise atama yoluyla Belçika Müslüman Temsil Kurumu’nu oluşturmuştur (http-39). On yıllığına seçilen meclis kendi içinden 16 kişilik yönetim kurulu ile başkanını belirlemiştir. Hala günümüzde devam eden kurumun ilk başkanı Nordine Malucamum’dur (http-39)¹. Seçim ile işbaşına gelen Belçika Müslüman Temsil Kurumu, 3 Mayıs 1999 Kraliyet Kararnamesi ile tanınmıştır (http-38). 2000 yılında, temel ve ortaöğretimde 850 okulda İslam din dersi verilmiş ve 30.000’den fazla öğrenci bu derse katılmıştır (http-39).

Müslümanların seçilen kurumdan beklentileri büyük olmuştur. Özellikle camilerin tanınması ve imam maaşlarının devlet tarafından ödenmesi, İslam din dersleri için müfettişlerin atanması ve öğretmenlerin özlük haklarının sağlanması, hastane ve hapishanelerde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sağlanması gibi konularda çalışmalar yürütülmüştür (http-39). Normalde 2008 yılında düzenlenmesi gereken seçim erkene alınarak 2003 yılında² düzenlenmiştir. Düzenlenen ikinci seçime kadar bazı dosyalarda ilerleme kaydedilirken bazı dosyalarda çeşitli sebeplerden dolayı istenilen ilerleme sağlanamamıştır (http-39). Bu sebeplerden bir tanesi kısıtlı bütçeye dayalı olarak ücretli personel yetersizliğidir (http-39). Belçika Müslüman Temsil Kurumu’na görev yaptığı sürece devletçe tanınmış dinlere ve

1 Kuruluşundan günümüze kadar yedi isim bu kurumun başkanlığını yapmıştır. Coşkun Beyazgül (2005-2008), Şemsettin Uğurlu (2008-2014) ve Mehmet Üstün (2018- göreve devam ediyor) Türk uyruklu başkanlardır (http-37).

2 Belçika Müslüman Temsil Kurumu resmi sitesinde ikinci seçimlerin 2005 yılında yapıldığını belirtir. Ayrıca genel seçim süreci, 2014 yılında camiler bünyesinde düzenlenen İslami toplulukların temsil sistemi ile değiştirildiğini belirtir (http-37).

laiklere ayrılan 625.000.000 €'dan sadece 700.000 € tahsis edilmiştir. Katoliklere ise kaynağın % 80'i ayrılmıştır (http-39).

İslam din dersi öğretmenlerinin norm kadrolarının belirlenmesi ve yasal çerçeveye alınması ancak 1999 yılında, 25 Ekim 1971 Kraliyet Kararnamesi'nde gerekli düzenlemeler yapılarak gerçekleşmiştir (http-37). Ancak bu kanun değişikliği yapılırken öğretmenlerin farklı durumları dikkate alınmadığı için 27 Mart 2002 tarihinde gerekli düzenlemeler yeni bir kararname ile sağlanmıştır. 2002 yılının Ekim ayında iki müfettişin atanmasıyla İslam din dersi tam bir resmi statüye kavuşmuştur (http-37).

1975 - 1976 öğretim yılında okullarda okutulmaya başlanan İslam din dersi 2002 yılının sonuna kadar denetimsiz bir şekilde öğretmenler tarafından verilmiştir. Bu durum eğitim kalitesini bir hayli etkilemiştir.

Atanan iki müfettişten biri olan Salah Eşallavi'nin verdiği bilgiye göre iki konu üzerinde çalışma başlatılmıştır (http-37). Birincisi ders müfredatının düzenlenmesi, ikincisi ise mevcut öğretmen kadrosunun yasalarda belirtilen öğretmenlik şartlarına uyması için gerekli çalışmaların yapılmasıdır (http-37).

Müfettişlerin göreve başladıklarında karşılaştıkları ilk problem, eğitim dili hakkında olmuştur (Tavukçuoğlu, 1996; Manço, 2002; (http-40). Aktif eğitim veren 450 öğretmenden yaklaşık % 24'ünün yasalarda belirlenmiş dil şartını karşılamıyor olmasıdır (http-37). 30 Temmuz 1963 tarihinde düzenlenen dil yasası ile her üç topluluğun eğitim bakanlıkları öğretmenlerin öğretim dili hakkında derinlemesine bilgi sahibi olma şartını getirmiştir (http-37). 2005 yılında dil şartını yerine getiremediklerinden dolayı 60 öğretmenin görevlerinden uzaklaştırılmasıyla (http-37) bu sorun büyük ölçüde çözülmüştür. Prensip olarak sadece Belçika'da eğitimini tamamlamış olanların ataması yapılmaktadır (http-37). Yabancı diplomaya sahip olanlar için diplomalarının denkliğini almaları zorunludur. Ayrıca Fransızca'yı iyi derecede bildiklerine dair belge sunmaları da gereklidir (http-37).

Müfettiş Salah Eşallavi'nin belirttiğine göre ikinci sorun İslam din dersi içeriğinin iyileştirilmesi yani müfredatın oluşturulması ile kazanımların belirlenmesidir (http-37).

Belçika Müslüman Temsil Kurumu, 2012 yılında İslam din dersi öğretmenlerine yönelik formasyon başlatmıştır. Yine Louvain Katolik Üniversitesi

ile birlikte 2015 yılında öğretmenlere yönelik bir başka formasyon verilmiştir (Yardım, 2015). Bu formasyonda yabancı diplomaya sahip öğretmenlerin, yukarıda da belirtildiği gibi, denklik sorununu çözmek amacıyla iki yıllık bir program Louvain Katolik Üniversitesi işbirliği ile Belçika Müslüman Temsil Kurumu tarafından hayata geçirilmiştir.

Bir öğrenci velisinin açtığı dava sonucunda (http-38 ve http-41 ve http-42 ve http-43 ve http-44) Belçika Anayasa Mahkemesi'nin 12 Mart 2015 tarihinde 34/2015 nolu kararına istinaden Valon-Brüksel Federasyonu haftada iki ders saat olan din veya ahlak (moral) dersini bir ders saatine indirmiştir (Yardım, 2015). Din ve ahlak dersinin yerine alternatif olarak felsefe ve yurttaşlık eğitimi (cours d'éducation à la philosophie et à la citoyenneté) (http-38 ve http-45) adı altında yeni bir ders konmuştur. Bu uygulama ilkokullarda 2016 - 2017 öğretim yılında, ortaöğretimde ise 2017 - 2018 öğretim yılında başlamıştır (http-41). Bu uygulama ile birlikte müslüman bir öğrenci, İslam din dersini seçse bile ilkokuldan lise son sınıfa kadar görmüş olduğu 800 saatlik İslam din dersi yarı yarıya inmiştir. Herhangi bir din veya ahlak dersini seçmeyenler ise haftada iki saat felsefe ve yurttaşlık dersini alacaklardır.

Söz konusu uygulamadan sonra öğrencilerin hangi dersleri seçtiği konusunda yapılan araştırma sonuçları aşağıda tablolar şeklinde verilmiştir (http-46).

Çizelge 4. 2015-2016 ile 2018-2019 Öğretim Yıllarında İlköğretim ve Ortaöğretim Düzeyinde Fransız Topluluğu'na Bağlı Resmi Okullarda Öğrencilerin Seçtiği İslam, Katoliklik, Ahlak (Moral), EPA³ ve EPC⁴ Derslerinin Yüzdeleri

	İslam Dersi		Katoliklik Dersi		Ahlak Dersi		EPA	EPC
	2015	2018	2015	2018	2015	2018	2015	2018
İlköğretim	19,6	21,7	39,3	34,8	35,4	21,7	2,5	12,2
Ortaöğretim	18,5	21,1	20,5	17,1	55,0	43,3	3,0	15,3

Kaynak: Sagesser (2019)

3 Alternatif Eğitim Desteği (Encadrement Pédagogique Alternatif). Geçiş sürecinde verilmiştir.

4 Felsefe ve Yurttaşlık Eğitimi (Education à la Philosophie et à la Citoyenneté).

Çizelge 5. 2015-2016 ile 2018-2019 Öğretim Yıllarında İlköğretim ve Ortaöğretim Düzeyinde Fransız Topluluğu'na Bağlı Resmi Okullarda Öğrencilerin Seçtiği Protestanlık, Ortodoksluk ve Yahudilik Derslerinin Yüzdeleri

Yıl	Protestanlık Dersi		Ortodoksluk Dersi		Yahudilik Dersi	
	2015	2018	2015	2018	2015	2018
İlköğretim	2,3	2,4	1,0	1,2	0,1	0,1
Ortaöğretim	2,1	2,2	0,8	1,0	0,1	0,1

Kaynak: Sagesser (2019)

Yukarıdaki tablolar incelendiğinde Katoliklik ve Ahlak dersini seçen öğrenci sayısında düşüş, İslam, Protestanlık ve Ortodoksluk derslerini seçen öğrenci sayılarında yükseliş gözlemlenmektedir.

Çizelge 6. 2019-2020 ile 2020-2021 Öğretim Yıllarında İlköğretim ve Ortaöğretim Düzeyinde Fransız Topluluğu'na Bağlı Resmi Okullarda Öğrencilerin Seçtiği İslam, Katoliklik, Ahlak (Moral), EPA⁵ ve EPC⁶ Derslerinin Yüzdeleri

Yıl	İslam Dersi		Katoliklik Dersi		Ahlak Dersi		EPA EPC	
	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021
İlköğretim	22,25	22,54	33,45	33,53	26,13	25,30	14,36	14,88
Ortaöğretim	21,58	23,07	15,71	15,60	41,13	39,83	16	17,22

Kaynak: Masquelier, Schreiber ve Vanderpelen-Diagre, (2021)

Çizelge 7. 2019-2020 ile 2020-2021 Öğretim Yıllarında İlköğretim ve Ortaöğretim Düzeyinde Fransız Topluluğu'na Bağlı Resmi Okullarda Öğrencilerin Seçtiği Protestanlık, Ortodoksluk ve Yahudilik Derslerinin Yüzdeleri

Yıl	Protestanlık Dersi		Ortodoksluk Dersi		Yahudilik Dersi	
	2020	2021	2020	2021	2020	2021
İlköğretim	2,38	2,31	1,0	1,35	0,1	0,07
Ortaöğretim	2,18	2,26	1,01	1,06	0,08	0,06

Kaynak: Masquelier, Schreiber ve Vanderpelen-Diagre, (2021)

5 Alternatif Eğitim Desteği (Encadrement Pédagogique Alternatif). Geçiş sürecinde verilmiştir.

6 Felsefe ve Yurttaşlık Eğitimi (Education à la Philosophie et à la Citoyenneté).

2020 ve 2021 yıllarında öğrencilerin takip ettiği derslere baktığımızda İslam din dersi ile EPA/EPC derslerinde yükseliş diğer derslerde düşüş yaşanmıştır.

Her ne kadar İslam din dersini seçen öğrenci sayısında bir düşüş yaşanmasa da haftada iki ders saatinin bir ders saatine inmesi özellikle müslüman öğrencilerin dinlerini öğrenmeleri açısından büyük bir kayıp olmuştur.

4.2. Hukuki Boyut

Belçika eğitim sisteminin temel yapısını 1831 yılında kabul edilen ülkenin anayasası ve 1950 - 1958 yılları arasında Liberaller ile Katolikler arasında gelişen ikinci “Okul Savaşı” olarak nitelenen mücadelenin sonunda uzlaşmaya vararak 29 Mayıs 1959 tarihinde kabul ettikleri “Okul Paktı” (pacte scolaire) oluşturmaktadır (Aydın, 1999).

Belçika, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası anlaşmalarda belirtilen din ve vicdan özgürlüğünü kabul etmiştir. Aynı şekilde inancını yaşama ve öğrenme gibi temel hakları da teminat altına almıştır (Tavukçuoğlu, 1996, s. 209).

Belçika’da İslam din derslerinin okullarda okutulmasının ilk dayanağı 19 Temmuz 1974 tarihinde İslam’ın resmen tanınmasıdır. Daha sonra ülkenin anayasa, “Okul Paktı” ve uluslararası anlaşmaların din ve vicdan hürriyeti ile din eğitimi ile ilgili maddelerine dayanır (Tavukçuoğlu, 1996, s. 209).

İslam din dersinin, devlet okullarında resmi bir statü ile düzenlenebilmesi için 29 Mayıs 1959 ile 11 Temmuz 1973 tarihlerindeki mevzuatta gerekli değişiklikler 20 Şubat 1978 tarihinde yapılmıştır (http-37).

Anayasanın 19. ve 20. maddeleri (http-47) inanç ve din özgürlüğüne değinir. Anayasası’nın 19. maddesinde inanç hürriyeti, kamusal alanda inancını yaşama ve düşüncelerini özgürce ifade etme, yasalara aykırı olmamak kaydıyla, teminat altına alındığını, 20. maddesinde ise kimse ibadete ve dini törenlere katılmaya zorlanamaz denilerek inanç ve din özgürlüğü anayasal güvence altına alınmıştır.

Anayasanın 24. maddesi⁷ eğitim-öğretim ilkelerini belirler. Söz konusu maddenin:

1. Fıkrasında: Öğretimin serbest, her türlü kısıtlayıcı önlemin yasak olduğunu, toplulukların tarafsız bir eğitim düzenlediğini ve bu tarafsızlık ilkesinin içinde öğrencinin ve ailesinin felsefi, ideolojik veya dini düşüncesinin de dâhil olduğunu ifade eder. Devlet okullarında, zorunlu eğitimin sonuna kadar resmi olarak tanınmış dinler arasından, din veya ahlak (moral) dersini seçme hakkı tanındığı belirtilir.

3. Fıkrasında: Herkes temel hak ve özgürlükler çerçevesinde öğretim görebileceğini beyan ettikten sonra zorunlu eğitimin sonuna kadar eğitimin ücretsiz olduğunu belirtir. Masrafları Topluluk tarafından karşılanmak üzere, zorunlu eğitime tabi olan herkes din veya ahlak (moral) dersi seçme hakkına sahip olduğunu beyan eder.

Okul Paketi'nin 8. Maddesi (http-49 ve http-50) din ve ahlak dersleri ile ilgilidir. Bütün resmi okullarda din veya ahlak dersinin verilmesini zorunlu kılar. Aile reisi veya 18 yaşına gelen öğrenciler⁸ din ya da ahlak dersinden birisini seçmesi gerektiğini belirtir.1 Ocak 1989 tarihinde gerçekleşen devlet reformuyla eğitim alanındaki hemen hemen tüm yetkiler Topluluklara devredilmiştir. Okul Paketi'nde sağlanan bu güvenceler anayasanın 24. maddesinde yer almıştır (http-38).

Aile reisi veya 18 yaşından gün almış öğrenci, Katoliklik, Protestanlık, Yahudilik, İslam ya da Ortodoksluk dinlerinin dersini veya ahlak dersini seçme hakkına sahiptir (Aydın, 1999). Bu derslerden birini zorunlu seçmesi ve eğitim yılı başında okul idaresine bildirmek zorundadır.

Ancak bir öğrenci velisinin din ve ahlak dersleri hakkında dava (Yardım, 2015; http-38 ve http-51) açması sonucu 12 Mart 2015 tarihinde Belçika Anayasa Mahkemesi davacıya hak vererek öğrencinin söz konusu derslere katılma zorunluluğu olmadığına karar verir. Mahkemenin almış olduğu bu karar içtihat hükmündedir ve topluluk yetkilileri başka davaların açılmaması için derslerin muafiyeti konusunda çalışmalara başlamıştır. Mahkemenin bu kararı, gündemde olan

7 Eğitim - öğretim ile ilgili yetkilerin büyük bir kısmı Topluluklara devredilirken, eğitim konusu ele alan anayasanın 17. maddesi, 1988 yılında anayasanın 24. maddesi olarak düzenlenmiştir (http-48).

8 "18 yaşına gelen öğrenciler" ibaresi 2 Haziran 1970 tarihinde ilave edildiğine dair bkz. (http-50).

felsefe ve yurttaşlık dersinin bir an önce kanunlaştırılma çalışmasını hızlandırmıştır (http-49).

21 Ekim 2015 tarihinde Fransız Topluluğu Parlamentosu, okullarda felsefe ve yurttaşlık dersinin verilmesini kabul etmiştir. Bu kanun, aynı zamanda Fransız Topluluğu'na bağlı resmi okullarda bütün öğrencilerin zorunlu olarak bir saat felsefe ve yurttaşlık dersi almasını öngörmüştür. Kanun değişikliğiyle birlikte ilköğretimde 2016, ortaöğretimde 2017 öğrenim yılının başından itibaren tüm öğrenciler bir saat mecburi felsefe ve yurttaşlık dersine ek olarak ikinci ders saatinde ya felsefe ve yurttaşlık dersi almaya devam edecekler, ya da din veya ahlak (moral) derslerinden birisini tercih edeceklerdir (Yardım, 2015; http-49 ve http-52).

Okul Paktı'nın 18. maddesinde gerekli değişiklikler yapılarak, 1842 yılından bu yana resmi okullarda haftada iki ders saati olarak verilen din veya ahlak (moral) dersleri ilköğretimde 2015 yılından itibaren bir ders saatine indirilmiştir. Benzer durum ortaöğretim için 2016 yılında itibaren yürürlüğe konulmuştur. Aynı maddenin din veya ahlak (moral) dersinin yanına felsefe ve yurttaşlık dersi ilave edilmiştir (http-49).

4.3. Öğretim Programları

Bu başlık altında Belçika Valon Bölgesi resmi okullarda okutulan İslam din dersi programı ele alınacaktır.

4.3.1. İlköğretim Programı (Programme des cours de l'Enseignement Primaire)

Çizelge 8. İslam Din Dersi İlköğretim Birinci Sınıf Öğretim Programı

İslam Din Dersi İlköğretim Birinci Sınıf Öğretim Programı
1. Ünite: İman

Çizelge 8-devamı

<p>1.1. İslam'ın Şartlarını Öğrenmek</p> <p>1.1.1. İslam'ın Şartlarını Söyleyebilmek</p> <p>1.1.2. Niçin Allah'ı Seviyoruz?</p>
<p>1.2. Kelime-i Şehadet</p> <p>1.2.1. Kelime-i Şehadet'i Ezbere Söyleyebilmek</p> <p>1.2.2. Kendi Cümleleriyle Anlatabilmek</p> <p>1.3. İslam</p> <p>1.3.1. İslam Teriminin Anlamı</p> <p>1.3.2. İslam Bizim Dinimiz ve Bütün Peygamberlerin Dini</p> <p>1.3.3. Kur'an-ı Kerim: İnsanlığa Gönderilmiş Son Kutsal Kitap</p> <p>1.3.4. Çocuklar İçin Peygamberlerin Hayatı: Adem ve Havva</p>
<p>2. Ünite: İbadet</p>
<p>2.1. İslam'ın Şartları</p> <p>2.2. İslam'ın İkinci Şartı: Namaz</p> <p>2.2.1. Namaz Nedir?</p> <p>2.2.2. Beş Vakit Namazın İsimlerini Söyleyebilmek</p> <p>2.2.3. Dini Bayramlar</p>
<p>3. Ünite: Kur'an-ı Kerim</p> <p>3.1. Surelerin Okunuşu, Meali ve Yorum:</p> <p>3.1.1. Fâtiha Suresi</p> <p>3.1.2. Nâs Suresi</p>

Çizelge 8-devamı

3.1.3. Felak Suresi 3.1.4. İhlâs Suresi
4. Ünite: Ahlak ve Yaşam
4.1. Temizlik 4.2. Nezaket ve Selamlaşmak 4.3. Verdiği Nimetler İçin Allah'a Nasıl Teşekkür Edebiliriz?
5. Ünite: Siyer
5.1. Peygamberimiz'in Hayatına Giriş: 5.1.1. Peygamberimiz'in Tam İsmi 5.1.2. Doğum Yeri ve Tarihi 5.1.3. Peygamberimiz'i ve Ailesini Sevmek Dini Bir Görevdir 5.1.4. Peygamberimiz Çocukları Seviyor

Kaynak: (<http>-53)

Çizelge 9. İslam Din Dersi İlköğretim İkinci Sınıf Öğretim Programı

İslam Din Dersi İlköğretim İkinci Sınıf Öğretim Programı
1. Ünite: İman
1.1. İslam'ın Şartları (Gözden Geçirme) 1.2. Allah: Rabbimiz 1.3. Peygamberler 1.4. Çocuklar için Peygamberlerin Hayatı: Nuh, Toplumu ve Tufan Olayı

Çizelge 9-devamı

2. Ünite: İbadet
2.1. Beş Vakit Namaz: İsim ve Rekâtları 2.2. Zekât Nedir? 2.3. Beş Vakit Namaz Vakitleri 2.4. Namaza Hazırlık 2.4.1. Necaset 2.4.2. Tuvalet Adabı 2.5. Abdest
3. Ünite: Kur'an-ı Kerim
3.1. Kur'an'ın Değeri ve Ezberleyenlere Allah'ın Mükâfatı 3.2. Kur'an Okuma Adabı 3.3. Surelerin Okunuşu, Meali ve Yorum 3.3.1. Nasr Suresi 3.3.2. Fîl Suresi 3.3.3. Asr Suresi
4. Ünite: Siyer
4.1. İslam Peygamber 4.1.1. Ataları İbrahim ve İsmail 4.1.2. Anne ve Babası 4.1.3. Doğumu 4.1.4. Çocukluğu 4.1.5. Yetimliği ve Ahlaki Nitelikleri

Çizelge 9-devamı

5. Ünite: Ahlak ve Yaşam
5.1. Okula ve Öğretmenlere Saygı
5.2. Birlikte Nasıl Oynayabiliriz? Sosyalleşme ve Paylaşma
5.3. Kamu Alanında Davranış Kuralları
5.4. Yalan Söyleme

Kaynak: (http-53)

Çizelge 10. İslam Din Dersi İlköğretim Üçüncü Sınıf Öğretim Programı

İslam Din Dersi İlköğretim Üçüncü Sınıf Öğretim Programı
1. Ünite: İman
1.1. İmanın Şartları (Gözden Geçirme)
1.2. Allah: Rızık Veren
1.3. Çocuklar için Peygamberlerin Hayatı: İbrahim: Peygamberlerin Atası
2. Ünite: İbadet
2.1. Namaz ve Abdest (Gözden Geçirme)
2.2. Kible
2.3. Teorik ve Pratik Olarak Namaz Nasıl Kılınır?
2.4. Cami
2.4.1. Allah'ın Evi
2.4.2. Müslümanların İbadet Etme Yeri
2.4.3. Eğitim ve Öğretim Yeri
2.4.4. Camilerin Bölümleri ve Yönü
2.4.5. Cami Adabı

Çizelge 10-devamı

3. Ünite: Kur'an-ı Kerim
3.1. Hakikatin Kaynağı: Kur'an-ı Kerim 3.2. İnsanlığın Kurtarıcısı: Kur'an-ı Kerim 3.3. Hayatımızı Düzenleyen ve Rehberlik Eden Kitap: Kur'an-ı Kerim 3.4. Surelerin Okunuşu, Meali ve Yorum 3.4.1. Kevser Suresi 3.4.2. Maûn Suresi 3.4.3. Hümeze Suresi
4. Ünite: Ahlak ve Yaşam
4.1. Toplu Taşıma Araçlarında Güzel Davranışlar ve Kamu Malına Saygı 4.2. Verilen Sözü ve Taahhütlerin Yerine Getirilmesi 4.3. Uyumadan Önce Vazifelerimiz 4.4. Komşu Hakları
5. Ünite: Siyer
5.1. Genç Muhammed 5.2. Tüccar Muhammed 5.3. Hatice ile Evliliği 5.4. Hira Mağarası ve Meleğin Görünmesi 5.5. Peygamberlik Görevinin Başlaması

Kaynak: (http-53)

Çizelge11. İslam Din Dersi İlköğretim Dördüncü Sınıf Öğretim Programı

İslam Din Dersi İlköğretim Dördüncü Sınıf Öğretim Programı
1. Ünite: İman
1.1. İmanın Şartları (Gözden Geçirme) 1.2. Kelime-i Şahadet ve Tevhit 1.3. Allah ve Sıfatları: Rahmet ve Tevvab Sıfatları 1.4. Çocuklar için Peygamberlerin Hayatı: Lût ve Salih
2. Ünite: İbadet
2.1. Abdest (Gözden Geçirme) 2.2. Abdesti Bozan Durumlar 2.3. Salli ve Barik Dualarının Arapça Metni ve Anlamı 2.4. Cemaatle Namaz 2.5. İmam
3. Ünite: Kur'an-ı Kerim
3.1. Surelerin Okunuşu, Meali ve Yorum 3.1.1. Kâria Suresi 3.1.2. Tekâsür Suresi 3.1.3. Zilzâl Suresi
4. Ünite: Siyer
4.1. Peygamber: Görevi ve Karşılaştığı Zorluklar 4.2. İlk Müslüman Olan Kişiler 4.3. Habeşistan'a Hicret

Çizelge 11-devamı

5. Ünite: Ahlak ve Yaşam
5.1. Anne ve Babaya Saygı
5.2. Yaşlılara Saygı
5.3. Çevreye ve Yaratılmışlara Saygı
5.4. Öfke
5.5. Eve Girerken ve Çıkarken Okunacak Dua

Kaynak: (http-53)

Çizelge12. İslam Din Dersi İlköğretim Beşinci Sınıf Öğretim Programı

İslam Din Dersi İlköğretim Beşinci Sınıf Öğretim Programı
1. Ünite: İman
1.1. İslam'ın Şartları (Gözden Geçirme)
1.2. Ölümden Sonra Hayat: Ahiret
1.3. Günah ve Tövbe
1.4. Çocuklar için Peygamberlerin Hayatı: Hz. Yunus ve Hz. Yusuf
2. Ünite: İbadet
2.1. Namaz (Gözden Geçirme)
2.2. Cuma Namazı
2.3. Nafile Namazlar
2.4. Teyemmüm
3. Ünite: Kur'an-ı Kerim
3.1. Surelerin Okunuşu, Meali ve Yorumu
3.1.1. Tîn Suresi

Çizelge12-devamı

3.1.2. Kadir Suresi 3.1.3. Âyetü'l-Kürsî
4. Ünite: Ahlak ve Yaşam
4.1. Hile 4.2. İyi ve Kötü Arkadaş 4.3. Kalp ve Dil Temizliği
5. Ünite: Siyer
5.1. Peygamber İnsanlığın Hizmetinde 5.2. İsrâ ve Mirac Olayı 5.3. Hicret

Kaynak: (<http>-53)

Çizelge13. İslam Din Dersi İlköğretim Altıncı Sınıf Öğretim Programı

İslam Din Dersi İlköğretim Altıncı Sınıf Öğretim Programı
1. Ünite: İman
1.1. İmanın Şartları (Gözden Geçirme) 1.2. Ahirete İman ve Merhaleleri 1.3. Çocuklar için Peygamberlerin Hayatı: Musa ve Firavun 1.4. Meryem Oğlu İsa
2. Ünite: İbadet
2.1. Yükümlülük (Teklif) 2.2. Gusül: Sebepleri ve Alınışı

Çizelge13-devamı

2.3. Ramazan Orucu 2.4. Zekât
3. Ünite: Kur'an-ı Kerim
3.1. Surelerin Okunuşu, Meali ve Yorumu 3.1.1. Bakara Suresinin 286. Ayeti 3.1.2. İnfıtâr Suresi
4. Ünite: Ahlak ve Yaşam
4.1. Zayıflara, Hastalara ve Fakirlere Karşı Merhamet 4.2. Doğruluk 4.3. Kabalık ve Zararları 4.4. Haset ve Sosyal Dayanışmaya Zararları 4.5. Sağlığı Korumak Bir Zorunluluktur 4.5.1. Uyuşturucu Maddelerin, Tütünün ve Alkolün Zararları 4.6. Zorluklara Karşı Sabırlı Olmak
5. Ünite: Siyer
5.1. Medine ve Müslüman Kardeşliği 5.2. Arabistan İslam'ı Kabul Ediyor 5.3. Müslümanların Mekke'ye Girişi 5.4. Peygamber'in Vefatı

Kaynak: (http-53)

4.3.2. Ortaöğretim Programı (Programme des cours de l'Enseignement Secondaire)

Çizelge14. İslam Din Dersi Ortaöğretim Birinci Sınıf Öğretim Programı

İslam Din Dersi Ortaöğretim Birinci Sınıf Öğretim Programı
1. Ünite: İman
1.1. Allah'ın Varlığı 1.2. Allah'ı Tanıma 1.3. Tevhit ile Şirk Arasında Fark 1.4. İslam'ın Diğer Dinlere Karşı Bakışı
2. Ünite: İbadet
2.1. İbadet 2.2. Namazın Değeri (Gözden Geçirme) 2.3. Niçin Namaz Kılmalıyız? 2.4. Oruç Tutmak
3. Ünite: Kur'an-ı Kerim
3.1. Kur'an'ı Tanıma 3.2. Surelerin Okunuşu, Meali ve Yorum: 3.2.1. Mutaffifin Suresi: (1-7) 3.2.2. Alak Suresi 3.2.3. Asr Suresi 3.2.4. Maûn Suresi
4. Ünite: Hadis
4.1. Hadis Nedir?

Çizelge14-devamı

4.2. Hadisin Tanımı 4.3. Hadis ve Sünnet 4.4. Hadis ile Kur'an Arasındaki Fark 4.5. Seçme Hadisleri Okuma
5. Ünite: Ahlak
5.1. Niyet 5.2. Konuşma Adabı 5.3. Kamu Alanlarında Nasıl Davranmalıyız? 5.4. İslam'da Komşu Hakları 5.5. Dua Ezberleme 5.5.1. Uyumadan Önce ve Uyanınca 5.5.2. Yemekten Önce ve Sonra 5.5.3. Evden Çıkınca 5.5.4. Allah'a Tövbe Etme 5.6. İslam'da Selamlaşma
6. Ünite: Siyer
6.1. Fil Vakası: Peygamber'in Doğumu 6.2. Habeşistan'a Hicret 6.3. Peygamber'in Arkadaşı Ebu Bekir'in Hayatı 6.4. Kâbe: Kutsal Şehrin Tarihi: Mabedin Tarihi

Kaynak: (http-53)

Çizelge15. İslam Din Dersi Ortaöğretim İkinci Sınıf Öğretim Programı

İslam Din Dersi Ortaöğretim İkinci Sınıf Öğretim Programı
1. Ünite: İman
1.1. İman Teriminin Derinlemesine İncelenmesi 1.2. Allah'a Karşı Nasıl Davranmalıyız? 1.3. Yeniden Diriliş ve Hesap Günü 1.4. Peygambere Karşı Adap Kuralları Nelerdir? 1.5. Peygamberin İsra ve Miraç Olayı
2. Ünite: İbadet
2.1. Cami 2.2. Cuma Namazı 2.3. Seçilmiş Namaz Sonu Duaları 2.4. Diğer Dinlerin Dini Bayramları ve Kutlamaları
3. Ünite: Kur'an-ı Kerim
3.1. Surelerin Okunuşu, Meali ve Yorum 3.1.1. Şems Suresi 3.1.2. Fecr Suresi 3.2. Belirli Konuların İncelenmesi: 3.2.1. Toplumların Tarihi 3.2.2. Kur'an, Tarihi Bir Referanstır 3.2.3. Allah'ı İnkâr Etmenin Zararları 3.2.4. Dünya Malını Aşırı Sevmenin Tehlikeleri 3.2.5. İnsanın Sorumlulukları

Çizelge15-devamı

4. Ünite: Ahlak
4.1. Anne ve Babaya Karşı Güzel Davranış
4.2. Yaşlı Kimselere Karşı Saygı
4.3. İslam’da Maddi ve Manevi Temizlik
4.4. İslam’da Okulun ve Öğrenmenin Faydaları
4.5. Yaşam Adabı ve İlgili Duaların İncelenmesi
4.5.1. Yeni Elbiseler Giydiğimiz Zaman
4.5.2. Soyunma Adabı ve Duası
4.5.3. Esneme – Geçirme - Hapşırma
4.5.4. Vasıtaya Bindiğimiz Zaman
4.5.5. Tuvalet Adabı ve Duası
5. Ünite: Siyer
5.1. Sevgili Peygamber’in Şahsiyeti
5.2. Medine’ye Hicret
5.3. Medine: İslam’ın İkinci Kutsal Şehri
5.4. Ömer İbn-i Hattab’ın Hayatı

Kaynak: (http-53)

Çizelge16. İslam Din Dersi Ortaöğretim Üçüncü Sınıf Öğretim Programı

İslam Din Dersi Ortaöğretim Üçüncü Sınıf Öğretim Programı
1. Ünite: İman
1.1. Peygamberlik Nedir?
1.2. Ölüm Yok Oluş Mudur?
1.3. Allah’ın Nimetleri

Çizelge16-devamı

2. Ünite: İbadet
2.1. Ölen Müslümanın Hakları 2.2. Hac 2.3. Yalan Yere Yemin Etme ve Kefareti 2.4. Kadir Gecesi
3. Ünite: Kur'an-ı Kerim
3.1. Surelerin Okunuşu, Meali ve Yorumu 3.1.1. Kasas Suresi: (76-83) 3.1.2. Ankebût Suresi: (41-45) 3.1.3. Enbiyâ Suresi: (30-35)
4. Ünite: Ahlak
4.1. Yalan Söylemek 4.2. Ziyaret Adabı 4.3. Sözünde Durmak 4.4. Usulsüz Mal Edinmek: 4.4.1. Hırsızlık 4.4.2. Gasp 4.4.3. Hile 4.4.4. Aldatma 4.4.5. Kumar Oyunları 4.4.6. Konu Hakkında İslam Dininin Görüşü 4.5. Ergenlik Dönemi ve Buluş Çağı

Çizelge16-devamı

5. Ünite: Siyer
5.1. Sevgili Peygamber'in
5.1.1. Allah Yolunda Sabrı
5.1.2. Hak Yolunda Dayanıklılığı
5.2. Beyt'ül Makdis (Kudüs)
5.3. Osman İbn-i Affan'ın Hayatı
5.4. Ali İbn-i Talib'in Hayatı

Kaynak: (http-53)

Çizelge17. İslam Din Dersi Ortaöğretim Dördüncü Sınıf Öğretim Programı

İslam Din Dersi Ortaöğretim Dördüncü Sınıf Öğretim Programı
1. Kur'an Tarihi: Ezberleme ve Yazılı Metinlerin Bir Araya Getirilmesi ve Korunması
2. Veda Hutbesi'nin İncelenmesi
3. İslam'da Yardımlaşma
4. Bazı Psikolojik Kavramlar:
4.1. Dürtüler
4.2. Bilinç ve Bilinçsizlik
4.3. Çalışmak
4.4. Kişisel Sorumluluk
4.5. Bağımsız Kişilik
5. Dua ve Zikir
6. Uyuşturucular ve İlaçlar

Çizelge17-devamı

7. Utanma ve Hayâ
8. Zorluklara Karşı Sabretmek
9. Zamanın Önemi ve İslam'a Göre Hayat
10. Helal ve Haramlar
11. İslam Medeniyetinin Unsurları: Şehir Planlaması
12. Caminin Sosyal Boyutu
13. İslam'da Adalet Prensipleri

Kaynak: (http-53)

Çizelge18. İslam Din Dersi Ortaöğretim Beşinci Sınıf Öğretim Programı

İslam Din Dersi Ortaöğretim Beşinci Sınıf Öğretim Programı
1. Allah'a İman 1.1. İnsan ruhu üzerindeki etkileri 1.2. Kişinin hayatını yönlendiren kaynak
2. Kayıtsızlığın Reddi
3. Medya Eğitimi
4. Müslüman Şahsiyeti
5. İnsan Hakları
6. Hucurat Suresinin 11-13. Ayetlerinin İncelenmesi
7. Irkçılık
8. Zekât ve Zenginliği Paylaşma Prensipleri

Çizelge18-devamı

9.Nizam: Vatandaşlık Eğitimi
10. İslam'ın Terazisinde Rüşvet ve Yolsuzluk
11. Filistin: Kudüs Şehrinin Tarihi
12. Çalışma Hayatı ve İslam'a Göre İşsizliğin Zararları
13. İslam'da Para Kavramı ve Zengin Olmanın Yasal Yolları
14. Avrupa'da Müslümanların Tarihi ve Avrupa Uygarlığına Etkisi
15. Müslüman Şahsiyeti

Kaynak: (http-53)

Çizelge19. İslam Din Dersi Ortaöğretim Altıncı Sınıf Öğretim Programı

İslam Din Dersi Ortaöğretim Altıncı Sınıf Öğretim Programı
1. Dindarlık Duygusu
2. Din ve Bilim Işığında İnsanın Kökeni
3. Lokman Suresinin 12-19. Ayetlerin İncelenmesi
4. Allah'ın Sıfatları
5. İslam'da Evlilik
6. Müslüman Aile
7. Kelime-i Şehadet'in Anlamı
8. Vatandaşlık Bilgisi: 8.1. Topluma Karşı Sorumluluklarımız 8.2. Sosyal Hayatta Pozitif Olmak 8.3. Vatandaşlık Görevleri

Çizelge19-devamı

9. İslam İnancında Kader ve Özgür İrade
10. Hak ve Sorumluluklarda Cinsiyet Eşitliği
11. Müslümanların Bilime Katkıları
12. Dinler ve İnançlar Arası Diyalog
13. Allah'ın İsimleri
14. Müslüman Şahsiyetler 14.1. İnananların Annesi Aişe: Âlime 14.2. Harezmi: Modern Cebirin Babası: Hayatı ve Eserleri 14.3. İbni Haldun: Tarihçi ve Sosyolog

Kaynak: (http-53)

Öğretim programı, istendik davranışların oluşturulması için hazırlanan planlamadır (Tekin, 1984). Öğretim programı; eğitim ve öğretimde belli bir düzeni sağlarken, eğitime neyi, nasıl öğreteceği hususunda yol haritası sunmaktadır (Can, 2013). Bu yönüyle eğitim ve öğretim faaliyetlerinin belli bir başarıya ulaşması için öğretim programının tutarlı ve gereksinimlere cevap verebilme düzeyinde olması gerekir.

İslam din dersi ilköğretim programı tüm sınıflarda anlatılan konular toplam beş üniteye bölünmüştür. Bu üniteler şunlardır: İman, ibadet, Kur'an-ı Kerim, ahlak ve yaşam ile siyer.

Programda yer alan ünite ve konuların dağılımında genelde denge ve bütünlüğün sağlandığı görülür. Örneğin iman ünitesinde her sene bir veya iki peygamberin hayatı konu edilmiştir. Birinci sınıftan altıncı sınıfa kadar öğrenci sırasıyla: Adem, Nuh, İbrahim, Salih-Lut, Yunus-Yusuf ve İsa peygamberleri öğrenecektir.

İbadet ünitesinde öğrenci İslam'ın beş şartını ilköğretim eğitimi boyunca öğrenecektir. Namaz ve namazla ilgili konular ilk beş yıla dağıtılırken altıncı sınıfta namaz konusunun hiç işlenmemesi dikkat çekicidir.

Kur'an-ı Kerim ünitesinde bazı sınıflarda sadece sure işlenmesiyle sözü edilen bütünlüğün sağlanmadığı söylenebilir. Ayrıca dördüncü sınıftan itibaren istenilen ezberlerin zorluğu, öğrencinin hazırbulunuşluluk açısından zorlanacağı tespit edilmiştir.

Son olarak ilkokul öğretim programında iman ve ibadet ünitelerinde yer alan önemli konuların bir üst sınıfta ünitenin ilk konusu olarak tekrar bahsedilmesi öğrencinin konuyu pekiştirmesi açısından dikkat çekicidir.

Ortaöğretim İslam din dersi öğretim programı birinci sınıfta Hadis ünitesi eklenmiş böylece toplam ünite sayısı altıya yükselmiştir. İkinci ve üçüncü sınıflarda ise anlatılan konular ilkokul öğretim programı gibi toplam beş üniteye bölünmüştür. Bu üniteler şunlardır: İman, ibadet, Kur'an-ı Kerim, (birinci sınıflar için hadis), ahlak ve yaşam ile siyer.

Dördüncü, beşinci ve altıncı sınıflarda üniteler yer almamıştır. Birbirinden bağımsız konu başlıklarına yer verilmiştir. Dördüncü sınıfta toplam 13 konu yer almıştır. Konu başlıklarının bazıları şunlardır: Veda Hutbesi, Dua ve zikir, caminin sosyal boyutu, adalet ve sabır. Beşinci sınıfta toplam 15 konu yer almıştır. Konu başlıklarının bazıları: Medya eğitimi, insan hakları, ırkçılık, zekat ve zenginliğini paylaşma prensibi. Altıncı sınıfta toplam 14 konu yer almıştır. Konu başlıklarının Bazıları: Allah'ın sıfatları, İslam'da evlilik, vatandaşlık bilgisi, müslüman aile, dinler ve inançlar arası diyalog ve Allah'ın isimleri.

İlkokul öğretim programı ile ortaöğretim dördüncü sınıfa kadar olan öğretim programı 'Dinden Öğrenme' ve confessionel din eğitimi yaklaşımı (Bahçekapılı, 2011a ve 2011b) ile hazırlanmışken ortaöğretim dördüncü sınıftan altıncı sınıfa kadar hazırlanan program 'Dinden Öğrenme' ile vatandaşlık bilgisi harmanlanmıştır.

4.4. Kazanımlar (Référentiel de Compétances)

Bu başlık altında, İslam din derslerinin kazanımları (http-37), Belçika Müslüman Temsil Kurumu Eğitim Birimi tarafından yayınlanan bilgiler doğrultusunda şu şekilde ifade edilebilir.

Genel giriş başlığı altında İslam din dersinin yasal çerçevesi belirtilmiştir. Daha sonra dersin, tevhide dayalı bir yaklaşım sergilediği gibi, kendine has birkaç özelliği kısaca açıklanmıştır.

Kazanımların ikinci başlığı seviyeye göre genel hedeflerdir. Genel hedefler de ortaöğretim birinci seviye, ortaöğretim ikinci seviye ve orta öğretim üçüncü seviye olarak üç alt başlık altında incelenmiş ve öğrencilerin hazırbulunuşluk seviyeleri açıklanmıştır.

Ortaöğretim birinci seviye başlığı altında öğrencinin İslam, İslam'ın kaynakları, önemli şahsiyetleri ve öncelikli değerleri hakkında bilgi birikimine sahip olduğu var sayılmıştır. Ayrıca varoluş, hayat, ölüm, kader, acı, sevinç gibi sorular üzerinde düşünebildiği kabul edilmiştir.

Ortaöğretim ikinci seviye başlığı altında öğrencinin kendi benliği ve öteki hakkında bilgi edinme yeterliliği kazandığı farz edilmiştir. Öğrencinin adalet, onur, özgürlük, saygı ve eşitlik gibi değerler üzerinde düşünme becerisi geliştirdiği kabul edilmiştir.

Ortaöğretim üçüncü seviye başlığı altında ise öğrencinin İslam'ın genel ilkeleri ışığında realite üzerinde genel bir vizyona sahip olduğu kabul edilmiştir. Problemi anlama ve yargılama mekanizması geliştirmek için rasyonel bir yaklaşımı nasıl kullanacağını bildiği ifade edilmiştir.

Daha sonra işlenen konuların alt başlığında 10 madde sıralanmış ve ikinci başlık sonlandırılmıştır. Söz konusu maddeler:

1. Varoluş
2. Adalet
3. Mutluluk
4. Özgürlük
5. Barış
6. Onur
7. Sorumluluk
8. Etik
9. Yardımlaşma
10. Açıklık

Makro yetkinlikler ile ilgili aşağıdaki bilgilere yer verilmiştir.

Kişiliğini inşa etme, hayatına anlam verebilme başlığı altında ortaöğretim üçüncü seviye sonunda:

1. Özgürlük, paylaşım ve diyalog çerçevesinde kendini geliştirmek.

2. Çoklu toplum yapısı içinde dinamik bir gelişim ile kimliğinin bilincinde olmak.
3. Allah'ın birliği ile ilgili sorular sormak. Dersin ana eksenini, herkese ve her şeye bir anlam veren inancını sorgulamak gibi beceriler hedeflenmiştir.

Dünya'ya açılma başlığı altında ortaöğretim üçüncü seviye sonunda:

1. Çevre ve toplumsal özellikler üzerine düşünmek.
2. Analiz edilmiş ahlaki boyutu olan toplumsal bir olay üzerine kendini konumlandırmak.
3. Çağdaş konulardan bir tanesi hakkında tartışmak ve fikirlerini yapılandırmak.
4. Diyalog kurallarına saygı göstermek ve karşılaşılan zorluklara karşı çareler önermek.
5. Girişimde bulunma ve sorumlu bir şekilde dâhil olma başlığı altında ortaöğretim üçüncü seviye sonunda:
6. Sorumluluk sahibi bir birey olarak hayata dâhil olmanın kriterlerini belirlemek.
7. Kişisel eylemlerde referans olarak müslüman ahlakını benimsemek gibi konular sıralanmıştır.

İslami düşüncesi üzerinde dinamik ve sentetik bir okuma yapma başlığı altında ortaöğretim üçüncü seviye sonunda:

1. Günlük hayatta veya belirli bir meslekte bilgilerini pratiğe dökmek.
2. Belirli bir soruna veya sosyal bir olaya karşı belli bir metodolojiye göre kolay ve hızlı bir şekilde yanıt verebilmek için bilgiyi anlamlandırmak, bir haberi yorumlamak.
3. İslam düşüncesinin değişmez bir yapı veya malzemedan inşa edilmiş olmadığını kavrayarak anlamak gibi beceriler yer almıştır.

Nihai yetkinlikler kısmında aşağıdaki maddelere yer verilir:

1. Bir problem çözme sürecinde kaynak metinlere dayanarak tez ve antitez geliştirmek.
2. İslami kaynakları göz önüne alarak toplumu ilgilendiren herhangi bir güncel olay hakkında neyin değiştirilebilir, neyin değiştirilemez olduğunu araştırması ve bağlama uygun bir eylem planı hazırlamak.

3. Günlük bir olay karşısında, dini veya felsefi bakış açısı farklı olan kişilerin karşı karşıya gelmesi durumunda öğrencinin hoşgörüyü dayalı mantıklı bir çözüm bulmak.
4. Evrensel bir veya iki metin ile güncel bir mesele hakkında bir dizi soru sorabilmesi ve konuyla ilgili vatandaşlık bilinci geliştirmek.
5. Bir problem karşısında Kur'an-ı Kerim veya İslam tarihinde iz bırakmış şahsiyetlerin hayat hikayelerinden faydalanarak varlığın anlamı ve benlik hakkında bir veya daha fazla soru sorması ve bu durumun kişinin davranışını nasıl etkileyeceğini göstermek.
6. Ayet, hadis, tarihi olay, yaşanmış durum veya problem karşısında bir dizi analiz unsuruna dayanarak bir karşılaştırma yapabilmek.

Daha sonra ortaöğretim ve ilköğretim yetkinlikler hakkında bilgiler aktarılmıştır.

Ortaöğretim üçüncü derecede yetkinlikler hakkında aşağıdaki maddeler sıralanarak kısa açıklamalar yapılmıştır.

1. Kutsal metinleri okumak, anlamak ve yorumlamak.
2. Müslüman inanç ve uygulamalarının özelliklerini bilmek.
3. İbadet ve sembollerin anlamları üzerinde düşünmek.
4. Farklı ifade biçimlerini ayırt etmek (teolojik, felsefi, bilimsel...).
5. Çeşitli ifade biçimlerinin estetiğini kavramak.
6. Sosyal bilimlerin tecrübelerinden faydalanmak.
7. Felsefi sorgulamayı uygulamak.
8. İnançlar arası diyalog kurmak.
9. Ahlaki bir görüş geliştirmek.
10. Katılımcı vatandaşlığı benimsemek.

Ortaöğretim ikinci derecede yetkinlikler hakkında aşağıdaki maddeler sıralanmış ve kısa açıklamalar yer almıştır.

1. Felsefi bağlılığını din kültürü ve semboller aracılığıyla açıklamak.
2. İncanın diğer inançlarla karşılaştırmak.
3. Duygusal ilişkiler ve cinsel konular hakkında düşünmek.
4. Muhakeme becerisini geliştirmek.
5. Bilinçli bir vatandaş olarak yaşamak.

6. Kaynak metinlerin anlamını günümüz şartlarına göre anlamak.
7. Dini uygulamaları kültürel uygulamalardan ayırt etmek.
8. Birlikte yaşam stratejileri veya projeleri geliştirmek.
9. Bakış açılarını paylaşmak.
10. Güncel bir problem hakkında çözüm geliştirmek.

Ortaöğretim birinci derecede yetkinlikler hakkında aşağıdaki maddeler kısa açıklamalar eşliğinde sunulmuştur.

1. Kaynak metinleri anlamak ve analiz etmek (Kur'an ve Hadis).
2. Diğer felsefi akımlar ile kaynak metinleri karşılaştırmak.
3. Hz. Muhammed'in hayatındaki önemli olayları anlamak ve bağlamlarına göre konumlandırmak.
4. İbadet uygulamalarının anlamları, değerleri ve amaçları üzerine düşünmek.
5. Farklı sembollerin anlamlarını benimsemek.
6. Çevreyi gözlemlemek ve tefekkür etmek.
7. Zaman içinde varlığın anlamı üzerinde tefekkür etmek.
8. İlah kavramını sorgulayarak aşkınlık sorunu üzerine düşünmek.
9. Kişiliği, kimliği ve dünya ile ilişkisi üzerine sorular sormak.
10. Sorumlu bir vatandaş olarak hareket etmek.

Daha sonra ilkokul müfredatı ele alınıp ilkokul eğitiminin ikinci aşamasında aşağıdaki maddeler sıralanmış ve kısa açıklamalar yapılmıştır.

1. Kademeli olarak bilinçli eylemlerde bulunmak için kaynak metinlerin (Kur'an ve hadis) sunduğu değerleri benimsemek.
2. Farklı peygamber anlatılarını yeni bir dinamik oluşturabilecek şekilde gerçek hayat dersleri olarak inanç dünyasına katmak.
3. Katma değer olarak benimsenen dünya çeşitliliğinin ve birlikte yaşamın yapı taşlarını inşa etme ihtiyacının bilinciyle değişime açık olmak.
4. İbadetlerin bireysel, sosyal, ruhsal yönü ile vatandaşlık düzeyinde açtığı farklı ufukları keşfetmek.

İlkokul eğitiminin birinci aşamasında ise aşağıdaki maddeler yer almış ve kısa açıklamalar yapılmıştır.

1. Bilinç ve şahsıyla barışık olma konusunda kendini geliştirmek.
2. Kişisel sorumluluk alanında gelişmek.

3. İlahi varlığın işaretlerini sorgulama, gözlem ve tefekkür yoluyla keşfetmek.
4. Bazı ibadet uygulamalarına aşina olmak.
5. Tek ve şefkatli bir Allah fikrini benimsemek.

İlköğretim eğitimi pedagojik işaretler başlığı altında Kur'an-ı Kerim, Siret, iman, ibadet, peygamberler tarihi, ahlak ve görgü kuralları şeklinde tasnif edilerek elde edilecek yetkinlikler açıklanmıştır.

A. Kur'an-ı Kerim

1. Kur'an-ı Kerimi ele almak, dokunmak.
2. Kuran'ı düzenli ve muhtelif şekillerde keşfetmek.
3. Kur'an metnini yeniden ifade etmek.

B Siret

1. Peygamberin şahsiyetini Kur'an ve Sünnetten çıkarmak.
2. İnanç kaynağı olarak sünneti tanımak.
3. Hicretin aşamalarını ana hatlarıyla keşfetmek.

C. İman

1. Kur'an'dan seçilen bölümler ışığında Allah, O'nun sevgisi ve O'nun adaleti hakkındaki bilgileri derinleştirmek.
2. Vahyedilmiş kitapları barışın hazırlığı ve vaadi olarak algılamak.
3. Tüm peygamberlerin tek ilah mesajına inanmak ve saygı duymak.
4. Ba's kavramını içselleştirmek, öldükten sonra hayat.
5. Kaderi, determinizm ve fatalizmden ayırt etmek.

D: İbadet

1. Camiyi inancın yaşandığı yer olarak tanımak.
2. Camiyi ibadet yeri olarak tanımak.
3. Bayramları ve adabını keşfetmek.
4. İslam'ın ilk şartı olarak Kelime-i Şehadet'i tanımak.
5. İslam'ın ikinci şartı olarak namazı tanımak.
6. İslam'ın üçüncü şartı olarak zekatı tanımak.
7. İslam'ın dördüncü şartı olarak orucu tanımak.
8. İslam'ın beşinci şartı olarak haccı tanımak.

E. Peygamberler Tarihi

1. Kur'an'da ve sünnette adı geçen bütün peygamberlerin şahsiyetlerini öğrenmek.
2. Peygamberler arasındaki nakillerin ilahi mesajın devamı olarak görmek.
3. Ahlak ve görgü kurallarını benimsemek.
4. Müslüman geleneğinin etik değerlerini kabul etmek.
5. Günlük yaşantımızda müslüman değerlerin farkına varmak.
6. Yavaş yavaş sorumlu hareket etmeye başlamak.
7. Tövbe kapısının sürekli açık olduğunu bilmek.
8. Yapıcı ve hoşgörülü bir tutum geliştirmek.

Daha sonra tablo halinde ilkokul birinci ve ikinci kademe ile ortaöğretim birinci ve üçüncü kademenin sonunda ulaşılabilecek çapraz yetkinliklere (compétences transversales) yer verilmiştir.

Metodolojik yaklaşım başlığı altında iletişim, çalışma yöntemi ve araç-gereç kullanımı hakkında yetkinlikler sıralanmıştır. Bu konu hakkında genel bilgiler tablolar yardımıyla verilecektir.

Çizelge 20. Metodolojik Yaklaşım

Metodolojik Yaklaşım			
İlkokul Birinci Kademe Sonu	İlkokul İkinci Kademe Sonu	Ortaöğretim Birinci Kademe Sonu	Ortaöğretim Üçüncü Kademe Sonu
İletişim Kazanımları			
a. Soru sorabilmek b. Etkili okumak ve dinlemek	a. Soru sorabilmek ve kitap taraması yapmak b. Etkili okumak ve dinlemek	a. Etkili okumak ve dinlemek b. Etkili iletişim	a. Dil kurallarına riayet etmek ve farklı bağlamlarda kullanabilmek
Çalışma Yöntemi Kazanımları			

Çizelge 20-devamı

a. Verilen görevleri anlamak	a. Verilen bir görevi anlamak ve organize etmek	a. Talimatları uygulamak	a. Not almak
b. İstenilen çalışmayı yapmak için zamanı ve araçları iyi kullanmak	b. İstenilen çalışmayı yapmak için zamanı ve araçları iyi kullanmak	b. Metotlu bir şekilde bir çalışmayı organize etmek	b. Çalışma zamanını yönetmek
Araç Kullanım Kazanımları			
a. Okul malzemelerini kullanmayı öğrenmek	a. Okul malzemelerini kullanmayı ve belgelerini düzenli tutmayı öğrenmek	a. Belgeleri düzenli tutmayı öğrenmek b. Çalışma araç gereçlerini uygun şekilde kullanmak	a. Araştırma için değişik bilgi kaynaklarını bulmak, kullanmak ve doğruluğunu sağlamak

Kaynak: EMB, (2013)

Çizelge 21. Zihinsel Yaklaşım

Zihinsel Yaklaşım			
İlkokul Birinci Kademe Sonu	İlkokul İkinci Kademe Sonu	Ortaöğretim Birinci Kademe Sonu	Ortaöğretim Üçüncü Kademe Sonu
A. Bilginin Anlaşılması ve Kullanılmasına Bağlı Kazanımlar			
a. Gözlemlenme, anlama ve öğrenme isteği olmak	a. Bilgiyi bulmak, karşılaştırmak, sınıflandırmak, yeniden formüle etmek,	a. Bilgiyi bulmak, karşılaştırmak, sınıflandırmak, yeniden formüle etmek,	a. Analiz ve sentez etmek

Çizelge 21-devamı

b. Sorular sormak	sentezlemek, özetlemek, değerlendirmek eleştirmek ve ezberlemek b. Temel ve tali bilgiyi ayırt etmek	sentezlemek, özetlemek, değerlendirmek, kritik etmek, ezberlemek ve temel ve tali bilgiyi ayırt etmek	b. Ezber yetisini kullanmak ve geliştirmek
B. Bilgiyi Kullanma ve İletme Kazanımları			
a.Araştırmayı açıklamak b.Araştırma sonucunu anlatmak	a.Araştırmayı açıklamak b.Araştırma sonucunu anlatmak	a. Hipotez kurmak b. Analiz etmek	a. Değerlendirme ve derin değerlendirme b. Düşünme aşamalarını analiz etmek

Kaynak: EMB, (2013)

Çizelge 22. İslam Din Derslerinin Kazanımları

İslam Din Derslerinin Kazanımları			
Tutulmlara ve Davranışlara Yönelik Yaklaşım			
İlkokul Birinci Kademe Sonu	İlkokul İkinci Kademe Sonu	Ortaöğretim Birinci Kademe Sonu	Ortaöğretim Üçüncü Kademe Sonu
A. Öz Tutum Kazanımları			
a. Özsaygı b. Duyusal ve bedensel becerileri geliştirmek	a. Özsaygı davranışını geliştirmek b. Duyusal ve bedensel becerileri geliştirmek	a. Kendine saygı duymak b. Zihinsel düşünme ile davranışlarının bilincinde olmak	a. Konuşma adabı kurallarına uymak b. Kişisel ahlaki değerler geliştirmek

Çizelge 22-devamı

B. Ötekini Tanıma ve Saygı Duyma Kazanımları			
a. Duygusal tepkilerini kontrol etmeyi öğrenmek b. İletişim kurmayı öğrenmek	a. Duygusal tepkilerini kontrol etmeyi öğrenmek b. İletişim kurmayı öğrenmek	a. Duygusal tepkilerini kontrol etmek b. Ötekine saygı göstermek ve farklı yönlerini kabul etmek.	a. Başkalarıyla durum ve bağlama uygun bir şekilde iletişime geçmek
C. Birlikte Yaşama Kazanımları			
a. Başkalarının yanında konumunu bilmek b. Grup tarafından belirlenen kurallara uymak	a. Daha geniş bir topluluğa katılmak b. Grup çalışması yapmak	a. Daha saygın bir toplulukta yer almak b. Güncel iletişim araçlarını kullanmak	a. Demokratik toplum hayatındaki kuralları güncel yaşamında uygulamak. b. Kültürel farklılıklara açık olmak ve saygı duymak

Kaynak: EMB, (2013)

Din dersleri arasında buluşma ve işbirliği faaliyetleri çerçevesinde inşa edilecek ortak yetkinliklerle ilgili aşağıdaki konular ele alınmıştır.

Bu bölümün giriş kısmında, 2005 yılında felsefe dersleri olarak adlandırılan çatının altında din dersleri ve moral dersi müfettişleri tarafından derslerin ortak değerleri ve idealleri konusunda bir broşür yayınladıkları bildirilmiştir.

Her dersin kendine özgü yetkinliklerinin yanında, felsefe dersleri adı altında ortak aktivite ve organizasyonlar için kaynak teşkil edecek ortak yetkinlikler belirtilmiştir.

Felsefe derslerden sorumlu kişiler tarafından üç ortak yetkinlik kabul edilmiştir. Bunlar:

1. Felsefi sorgulama pratiği geliştirmek.
2. İnançlar arası diyalog pratiği kazanmak.
3. Vatandaşlık bilincinin felsefi ve teolojik temellerini keşfetmek.

Felsefi sorgulama pratiği yetkinliğinde, eleştirel düşünme, düşünme yeteneği, dil yeterliliği ve varoluşsal temel soruları düşünme yeterliliği geliştirmenin yanında varoluşun anlam arayışını düşünebilen bağımsız bir birey inşası hedeflendiği bildirilmiştir.

Felsefi sorgulama alanında iki büyük alandan söz edilebileceği ve bunların “niçin yaşamak ve harekete geçmek” ile “nasıl yaşamak ve harekete geçmek” olduğu ifade edilmiştir. İnançlar arası diyalog pratiğinde ise bu yetkinliğin öğrencilere insancıl bakış açısı ile farklı düşünme ve yaşama şekillerini anlamada kişisel bir kimlik oluşturma hedeflendiği belirtilmiştir. İnançlar arası diyalog pratiği, öğrencilere, kendi inançlarını göz ardı etmeden önyargıları aşarak öteki ile karşılaşmayı sağlar açıklaması yapılmıştır.

Buna göre, vatandaşlığın felsefi ve teolojik temellerini keşfetme yeterliliğinin tüm din derslerinin programlarında mevcut olduğu bildirilmiştir.

Son kısımda ise ortak faaliyetlerde birlikte çalışma yeterliliği konusu işlenmiştir. Burada ortak toplantı ve işbirliği etkinliklerinin beş yeterlilik etrafında yapılandırılması önerilmiştir. Bu yeterlilikler:

1. Bir problemle karşılaşıldığında, ortak etkinliği motive edecek ve yapılandırarak şekilde sorgulama ile başlanılması istenmiştir. Problem ile özellikle bireysel veya toplu etik, siyaset, vatandaşlık, kültür; felsefi, manevi veya teolojik sorgulama, ideolojiler veya dinler; ilişki, aşk ve cinsel yaşam eğitimi gibi konuların anlaşılması gerektiği belirtilmiştir.
2. Tanımlanan sorgulama ile bağlantılı olarak, öğrencilerin öğrendikleri ile kimliklerini oluşturan tüm kültürel, dini, geleneksel, ideolojik veya sanatsal görüşlerin toplanması istenmiştir.
3. Tanımlanan sorgulama üzerinde; metinler, hikâyeler, tanıklar, filmler veya sanatsal çalışmalar gibi farklı kültürel bir olay hakkında öğrencilerin diyalog kurmasını sağlayacak şekilde bir görüş/tez sunması istenmiştir.
4. Kendi varoluş alanı için anlam taşıyan kişisel görüşü ile grup çalışmasını benimsemesi hedeflenmiştir.

5. Bir veya daha fazla metin, çizim, fotoğraf, video veya tiyatro gibi eserleri kullanarak çok sayıda farklı görüşün bir araya getirilmesi arzulanmıştır.

4.5. Öğretmen Niteliği

Belçika yasaları gereği resmi okullarda İslam din dersi ile ilgili konular Belçika Müslüman Temsil Kurumu (Executif des Musulmans de Belgique) tarafından yürütülmektedir. Belçika Müslüman Temsil Kurumu Eğitim Birimi'ne göre öğretmen adaylarında aranan nitelikler (http-53) şöyledir:

1. Belçika Müslüman Temsil Kurumu tarafından düzenlenip değerlendirilen yazılı ve sözlü yeterlilik sınavlarında başarılı olmak. Bu sınavda, öğretmen adayının pedagojik ve din dersi alan bilgisi ölçülmektedir.

2. 25.10.1971 tarihli Kraliyet Kararnamesi'nde ve 10.03.2006 tarihli Kararname'de belirtilen şartları taşımak gerekir. Bu şartlar:

- a. 30.07.1963 tarihli kanunda belirtilen düzeyde Fransızca'ya hakim olmak. Bu şartı karşılamak için Fransızca eğitim veren ortaöğretim veya üniversite diploması yeterlidir. Farklı bir dilden diploma sahibi olanların ise senede bir defa bağımsız bir komisyon tarafından düzenlenen seviye tespit sınavında başarılı olması gerekir. Fransızca bilme şartı, Belçika vatandaşı olmasına rağmen Belçika'da Flamanca veya Almanca eğitim veren okullardan mezun olanlar için de geçerlidir.

- b. 11.04.2014 tarihli kararnamede belirtilen nitelikte diploma sahibi olmak. İlkokul ve alt ortaöğretim (secondaire inférieure) öğretmeni olmak için yüksekokul, üst ortaöğretim (secondaire supérieure) öğretmeni olmak için lisans diplomasına sahip olmak gerekir. Öğretmenliğe başladıktan sonra da pedagojik formasyon belgesi (certificat d'aptitudes pédagogiques) ile İslam din dersi didaktik belgesi (Certificat en didactique du cours de religion islamique) almaları gerekmektedir⁹. Tüm bu belgelere sahip olan öğretmenler yasalarda belirtilen şartları yerine getirmiş olurlar.

3. Ayrıca adaylardan:

11. Özgeçmiş ve motivasyon mektubu.
12. Diplomaların kopyası.

⁹ İslam din dersi didaktik belgesini Müslüman Temsil Kurumu vermektedir (Bataklı, kişisel iletişim, Şubat 2023).

13. Belediye tarafından temin edilen sabıka kaydı (un extrait de casier judiciaire modèle II).

14. İki adet vesikalık fotoğraf.

4. Kimlik kartının fotokopisi.

Belçika’da Akiller Konseyi’nden sonra 1992 yılında önceleri Teknik Komite olarak adlandırılan Belçika Müslüman Temsil Kurumu’nun görevi İslam din dersi öğretmenlerinin tayini ile sınırlandırılmıştır. Bu dönemde öğretmen adayları için belirlenen kriterler şöyledir (Tavukçuoğlu, 1996):

1. Belçika veya Avrupa Birliği vatandaşı olmak.

2. En az beş yıl Belçika’da ikamet etmiş olmak.

3. Avrupa Birliği vatandaşı olmayanlar için Fransızca veya Flamanca’yı iyi derecede bilmek. Yapılacak sınav sonucunda dil seviyesi tespit edilmektedir.

4. Çalışma iznine sahip olmak.

5. Yeterli alan bilgisinin bulunduğunu gösteren bir belge ile en az lise diplomasına sahip olmak.

Başvuru şartlarını taşıyanlar kurumun “İmtihan Komisyonu” tarafından önce dil sınavına tabi olurlar. Başarılı olanlar alan bilgilerinin yeterli seviyede olup olmadığının değerlendirilmesi için başka bir komisyon tarafından imtihan edilirler. Her iki sınavdan başarılı olanların İslam din dersi öğretmeni olarak ihtiyaç duyulan okullara atamaları yapılır . (Tavukçuoğlu, 1996).

Belçika’daki eğitim kurumlarında İslam din dersinin verilmesinden itibaren öğretmenlerin alan bilgisi ile dil seviyesi gündemden hiç düşmemiş ve farklı kesimler tarafından sürekli eleştiri konusu olmuştur .

Tavukçuoğlu’nun 1996 yılındaki çalışmasında belirtmiş olduğu öğretmen adaylarında aranan şartlar ile Müslüman Temsil Kurumu’nun güncel şartları kıyaslandığında öğretmenlerin gerek dil, gerekse alan bilgisi yeterliliğinde olumlu yönde gelişmeler olduğu açıkça görülmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuçlar

Belçika Krallığı 1830 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. 1970-2014 yılları arasında gerçekleştirdiği altı köklü reform ile federal hükümet sistemine dönüşmüştür. Federal yapısı gereği topluluklardan, bölgelerden ve eyaletlerden oluşmaktadır. Bu topluluklar ve bölgeler anayasa ile belirlenmiş kendi yasama ve yürütme organlarına sahiptir. Fransızca, Flamanca ve Almanca'nın resmi dil olarak kabul edildiği ülkenin başkenti Brüksel'dir. Aynı zamanda Avrupa Birliği'nin ana kurumlarına ve NATO'ya ev sahipliği yapan ve "Avrupa'nın başkenti" olarak da anılan Brüksel, Washington'dan sonra dünyanın en çok lobisini barındırmaktadır.

1988 yılından itibaren ülkenin eğitim ile ilgili işlerinden topluluklar sorumludur. Günümüzde Valon, Flaman ve Alman Toplulukları, kendi bünyelerindeki eğitim bakanlıkları aracılığıyla bu sorumluluğu almıştır. Her topluluk kendi resmi dili ile eğitim vermektedir. Dolayısıyla Valon Topluluğu'nda eğitim dili Fransızca'dır. Bunun tek istisnası devletin başkenti olan Brüksel'dir. Burada hem Fransızca hem de Flamanca eğitim yapan okullar bulunmaktadır.

Belçika'da ikamet eden tüm çocukların eğitim almaları mecburidir fakat okula gitme zorunluluğu yoktur. Eğitim özgürlüğü anayasa güvencesi altındadır. Veli dilerse çocuğuna evde eğitim gibi resmi kurumların sunduğu eğitime alternatif bir eğitim verebilir.

Eğitim Paktı, resmi ve özel eğitimin kurallarını belirlemektedir. Valon-Brüksel Federasyonu'nda eğitim için yetkili merciler resmi (kamusal) ve gayri resmi (özel) kurumlardır. Resmi kurumlar; Valon-Brüksel Eğitim, eyaletler, il idareleri, belediyeler ve Fransız Topluluk Komisyonu olmak üzere beş tanedir. Gayri resmi kurumlar ise dini ve din dışı dernek veya diğer şekilde tasnif edilir.

Belçika'nın resmen tanıdığı dinler: Katoliklik, Protestanlık, Yahudilik, İslam ve Ortodoksluk dinleridir. Bunun yanında din dışı olan laiklik de bir çeşit inanç olarak tanınmaktadır. Valon-Brüksel Federasyonu tarafından idare edilen okullar laik

okullar statüsündedir. Ayrıca öğrencilerin % 50'den fazlası Katolik okullarına gitmektedir.

Valon-Brüksel Federasyonu'na bağlı bölgenin eğitim sisteminde öğretim kademelerini oluşturan basamaklar şu şekildedir:

- Temel Eğitim (Enseignement Fondamental): 2,5 - 12 yaş
- Ortaöğretim (Enseignement Secondaire): 12 - 18 yaş
- Yükseköğretim (Enseignement Supérieur): 18 ve yukarı yaş

Belçika 19 Temmuz 1974 yılında İslam'ı resmi din olarak tanımıştır. Bu durum, okullarda İslam din derslerinin okutulmasına imkân sağlamıştır. Böylece Batı Avrupa ülkeleri içinde ilk defa İslam din dersi okullarda haftada iki saat olmak üzere dersi seçen öğrencilere verilmeye başlanmıştır.

Anayasanın 24. maddesi eğitim-öğretim ilkelerini, Okul Paktı'nın 8. maddesi ise din ve ahlak dersleri ile felsefe ve yurttaşlık dersini belirler. Valon-Brüksel Federasyonu'na bağlı tüm resmi okullarda din veya ahlak dersinin verilmesini zorunlu kılar. Aile reisi veya 18 yaşından gün almış öğrenci, Katoliklik, Protestanlık, Yahudilik, İslam ya da Ortodoksluk dinlerinin dersini veya ahlak dersini seçme hakkına sahiptir. Bu derslerden hiç birini seçmeyenler ise felsefe ve yurttaşlık dersini alacaklardır.

Belçika'da, İslam din dersinin okullarda okutulmasının hukuki dayanağı, 19 Temmuz 1974 tarihinde İslam'ın resmen tanınmasıdır. Bunun yanında, ülkenin anayasası, Okul Paktı ve uluslararası anlaşmalarda yer alan din öğretimi ile ilgili maddelerdir. Özellikle anayasanın 24. Maddesinin birinci ve üçüncü fıkrası ve Okul Paktı'nın 8. Maddesi din öğretimi ile ilgilidir.

1978 yılında resmi bir statü kazanan İslam din dersinin tam manasıyla işlevsel hale gelmesi zaman almıştır. Çünkü Belçika yasalarına göre, dinleri ilgilendiren düzenlemeler dini temsil eden kurum tarafından yapılmaktadır. Örneğin, ders müfredatının hazırlanması veya öğretmenlerin teftiş edilmesi gibi işlemleri, devletin tanımış olduğu dinin temsil kurumu yapar.

Başlangıçta ders müfredatından ve denetim mekanizmasından yoksun verilmeye başlanan İslam din dersi, öğretmen kadrosu alanında da sıkıntılar yaşanmıştır. Bunun yanı sıra müslüman toplumunu eşit bir şekilde devlet

kademesinde temsil edecek ve devlet yetkilileri tarafından muhatap alınmasını sağlayacak bir kurum bulunmamaktaydı.

Bu sorunları gidermek maksadıyla, İslam Kültür Merkezi'ne 1974 yılı Kraliyet Kararnamesi ile geçici olarak müslümanları temsil etme yetkisi verilmiş ve temsil sorunu kısmen çözülmüştür. 3 Temmuz 1990 tarihinde İslam Kültür Merkezi'nin yetkisi altında bulunan öğretmen atama işlemleri Geçici Akiller Konseyi' ne devredilmiştir.

1989 yılında kurulan Kraliyet Komisyonu göçmen işçilerin sorunları hakkında bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda müslüman toplumunun, tanınan diğer dinlerde olduğu gibi gerçek statüsüne kavuşturulması gerektiği konusunda görüş bildirmiştir. Seçimle iş başına gelecek Belçika Müslüman Temsil Kurumu'nun oluşturulması önerilmiştir. Komisyonun seçimle ilgili konularda anlaşamaması üzerine Belçika Adalet Bakanlığı'nca 1990 yılında Geçici Akiller Konseyi atanmıştır. Ayrıca öğretmenlerin atama işlemleri de bu komisyona devredilmiştir. Bir yıl sonra sunulan birinci rapor hükümetçe kabul edilmiş, ikinci raporun hazırlanışı esnasında üyeler arasındaki ihtilafların aşılabilmesi sonucunda bakanlık Ekim 1992 tarihinde konseyin görevini sonlandırmıştır.

Geçici Akiller Konseyi yerine Belçika Adalet Bakanlığı'nca Teknik Komite görev başına getirilmiştir. Adı geçen komiteye sadece öğretmenleri tayin teklif yetkisi verilmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının yeterliliğini tespit etmek maksadıyla Teknik Komite'nin bir alt birimi olarak "İmtihan Komisyonu" kurulmuştur. Teknik Komite göreve devam ettiği süre zarfında İslam din dersi öğretmenliği için müracaat edecek kişilerde aranan şartları belirlemiştir.

Teknik Komite görevini 1998 yılı sonuna kadar sürdürmüştür. Komitenin ismi "Belçika Müslüman Temsil Kurumu" olarak değiştirilmiş ve eğitimle ilgili konular bu kurul tarafından yürütölmeye başlanmıştır.

Seçimler 13 Aralık 1998 tarihinde gerçekleştirilmiş ve seçim ile işbaşına gelen Belçika Müslüman Temsil Kurumu, 3 Mayıs 1999 Kraliyet Kararnamesi ile tanınmıştır. İslam din dersi öğretmenlerinin norm kadrolarının belirlenmesi ve yasal çerçeveye alınması ancak 1999 ve 2002 yılında gerekli düzenlemeler yapılarak gerçekleştirilmiştir. 2002 yılının Ekim ayında iki müfettişin atanmasıyla İslam din dersi tam bir resmi statüye kavuşmuştur.

1975 - 1976 öğretim yılında okullarda okutulmaya başlanan İslam din dersi 2002 yılının sonuna kadar denetimsiz bir şekilde öğretmenler tarafından verilmiştir. Bu durum eğitim kalitesini bir hayli etkilemiştir. Belçika Müslüman Temsil Kurumu, 2012 ve 2015 yıllarında İslam din dersi öğretmenlerine yönelik formasyonlar düzenlemiştir.

Belçika Anayasa Mahkemesi'nin 2015 yılında verdiği karara istinaden Valon-Brüksel Federasyonu 1842 yılından bu yana haftada iki ders saati olan din veya ahlak (moral) dersini bir ders saatine indirmiş ve alternatif olarak felsefe ve yurttaşlık eğitimi adı altında yeni bir ders koymuştur. Bu uygulama ilkokullarda 2016 - 2017 öğretim yılında, ortaöğretimde ise 2017 - 2018 öğretim yılında başlamıştır. Böylece din dersleri ve ahlak (moral) dersi resmen haftalık iki ders saattinden bir ders saatine düşürülmüştür. Herhangi bir din dersi veya ahlak (moral) dersini takip etmek istemeyenler ise haftada iki saat felsefe ve yurttaşlık dersini alacaklardır.

İslam din dersi öğretim programları genelde beş üniteye ayrılmıştır. Bu üniteler; iman, ibadet, Kur'an-ı Kerim, ahlak ve yaşam ile siyerdir. İman ünitesinde genelde imanın şartları ve peygamberlerin hayatı, ibadet ünitesinde ise İslam'ın şartları ve bu şartlara bağlantılı temalar işlenmiştir. Kur'an-ı Kerim ünitesinde kısa surelerin işlenmesi öngörülmüştür. Ahlak ve yaşam ünitesinde kamu alanında davranış kuralları, komşu hakları, çevreye ve yaratılmışlara saygı ve konuşma adabı gibi sosyal hayata dönük temalar yer almıştır. Siyer ünitesinde ise Peygamberimiz 'in hayatı genel hatlarıyla müfredatta yer almıştır. Ortaöğretim birinci sınıf öğretim programında hadis ünitesi eklenmiştir. Bu ünite de hadisin tanımı, Kur'an ile farkı, seçme hadisler gibi temalar yer almaktadır.

Ortaöğretim dördüncü sınıftan itibaren üniteler yerine çeşitli konu başlıkları konmuştur. Örneğin beşinci sınıflara yönelik insan hakları, medya eğitimi, Filistin, para kavramı ve zengin olmanın yasal yolları ve Avrupa'da Müslümanların tarihi ve Avrupa uygarlığına etkisi gibi birbirinden farklı konular yer almıştır.

İslam din derslerinin kazanımları, Belçika Müslüman Temsil Kurumu Eğitim Birimi tarafında yayınlanan bilgiler ışığında incelenmiştir. Kazanımların genel hedefleri, makro beceriler, nihai hedefler, çapraz kazanımlar ve din dersleri arasında

buluşma ve işbirliği faaliyetleri çerçevesinde inşa edilecek ortak beceriler hakkında bilgiler sunulmuştur.

5.2. Öneriler

Araştırmada elde edilen bilgiler ışığında İslam din derslerinin daha verimli olabilmesi için öneriler şu şekilde sıralanabilir:

1. Belçika Müslüman Temsil Kurumu'nun daha işlevsel hale gelebilmesi ve yetkili devlet organları nezdinde etkili bir konuma yükselebilmesi için ülkede yaşayan Müslümanların kısır çekişmelerden vazgeçip birlik ve beraberlik içinde hareket etmeleri sağlanmalıdır.

2. Belçika okulları bünyesinde verilen İslam din derslerinin kalitesini yükseltmek için söz konusu dersleri vermek üzere İlahiyat Fakültesi mezunu olma şartı getirilmeli ve bu şartı taşıyan öğretmenler atanmalıdır. Bunu sağlamak için üniversite bünyesinde İlahiyat Fakültesi kurulmalıdır.

3. İslam din dersi programının değişen ders saatleriyle uyumlu hale gelebilmesi için yeniden alanın uzmanları tarafından destek alınarak Belçika Müslüman Temsil Kurumu tarafından düzenlenmelidir.

KAYNAKÇA

- Akın, A. (2020). Avrupa’da yetişkin din eğitimi örneği olarak Viyana İslam Araştırmaları Enstitüsü. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7 (6), 186-203.
- Aydın, M. Z. (1999). Belçika’da ilk ve orta öğretimde din ve ahlak öğretimi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (3), 101-148.
- Aydın, M. Z. (2003). Belçika’da ilk ve orta öğretimde okutulan din dersi programları. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 85-100.
- Aydın, M. Z. (2004). Avrupa Birliği ülkelerinde din eğitimi ve Türkiye ile karşılaştırılması. *Diyanet Avrupa Dergisi*, (68), 14-21.
- Aydın, M. Z. (2017). *Din eğitimi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Bahçekapılı, M. (2011a). Batılı ülkelerde din eğitiminin kültürlerarası barış, hoşgörü ve diyalog ortamına olan katkısı üzerine bazı değerlendirmeler. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, (21), 129-152.
- Bahçekapılı, M. (2011b). Din eğitiminde pedagojik yaklaşımlar. “din hakkında öğrenme” ve “dinden öğrenme”. *Journal of Islamic Research*. Islamic University Europe.
- Bahçekapılı, M. (2012). Avrupa’da İslam din eğitimi modelleri. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, (21), 20-64.
- Bahçekapılı, M. (2018). Fransa’da laiklik, İslam, müslümanlar ve din eğitimi politikaları. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, (6), 11-50.
- Berg, B. L. ve Lune, H. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (Çev: H. Aydın). Ankara: Eğitim Yayınevi.
- Beauge, F. (1994). La Belgique en ses habits federaux. *Le monde diplomatique*, (479), 6.
- Bilgin, B. (1981). Din eğitiminin genel eğitimdeki yeri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24 (1-2), 469-484.
- Bilgin, B. (1990). *Eğitim bilimi ve din eğitimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Bilgin, F. K. (2012). Belçika’da ulusal kimlikler ve federalizmin gelişimi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 67 (01), 1-47.
- Bilgin, N. (2014). *Sosyal bilimlerde içerik analizi: Teknikler ve örnek çalışmalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Can, S. (2013). *Program geliştirme açısından din kültürü ve ahlak bilgisi dersi öğretim programlarının incelenmesi (2000-2001, İstanbul örneği)*.

- Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Canatan, K. (2019), Belçika'da İslam ve İslam'ın kurumsal temsili. *Çekmece izü Sosyal Bilimler Dergisi*. 7 (15), 67-91.
- Çoştu, Y. ve Ceyhan, M. A. (2015). DİTİB'in din eğitim faaliyetleri üzerine bir değerlendirme. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (1), 39-51.
- Doğaner, S. (1992). Belçika. TDV İslam Ansiklopedisi (5) s. 393-395. İstanbul: TDV.
- Doksanbir, G. (2020). *Siyasi parti söylemleri üzerinden din eğitiminde avrupalılaşıma etkisinin incelenmesi: Türkiye ve Belçika Flanders Bölgesi karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dönmez, M.(2021), Belçika'daki Müslüman göçmenlere hizmet veren manevi danışmanların eğitimi. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*. (3), 25-53
- Ekmekçi, V. (2012). *Belçika'da Türkçe öğretimi ve karşılaşılan temel sorunlar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Erkuş, A. (2011). *Davranış bilimleri için bilimsel araştırma*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Executif des Musulmans de Belgique. (2013), *Référentiel du cours de religion islamique en Belgique*, Bruxelles.
- Fidan, M. (2017). Osmanlı İmparatorluğu ile Belçika Devleti arasındaki ticaretle ilgili gümrük tarife defteri (1862). *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 289.
- Gash, S. (1999). *Effective searching for research*. Aldershot: Gower Publishing'den aktaran Köroğlu, S. A. (2015). Literatür taraması üzerine notlar ve bir tarama tekniği. *GİDB dergi*, (1), 61.
- Güler, A., Hakıcıoğlu, M.B. ve Taşgın, S. (2015). *Sosyal Bilimlerde nitel araştırma*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Harmander, D. (2010). *Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde beden eğitimi ve spor öğretmeni yetiştirme programlarının incelenmesi: Türkiye-Belçika karşılaştırması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Hendek, A. (2018). Türkiye ve İngiltere din eğitimi politikalarının karşılaştırılması. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22 (1), 731-732.
- Hendek, A. (2019). Paydaşlarına göre İngiltere Devlet okullarındaki din eğitimine gösterilen önemsizlik ve bunun sebepleri. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (35), 147-170.
- Hendek, A. (2022). European religious education policy, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 20 (43), 243-267.
- İnam, A. (2007). *Belçika'da Katolik din dersi öğretmeni yetiştirme programları üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnam, A. (2013). *Belçika Katolik eğitim kurumlarında okulöncesi dönemde din eğitimi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaer, A. (2011). *Valon ve Flaman Toplulukları arasında yaşanan sorunun Belçika'nın siyasi yapısına ve Avrupa Birliği üyeliğine etkileri*.

- Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Başkent Üniversitesi, Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kuş, E. (2012). *Nitel-nitel araştırma teknikleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kuyk, E. (2007), *Religious education in Europe*. Situation and current trends in schools. Oslo: IKO & ICSS.
- Manço, A. A. (2002). Göçmen Türklerin Belçika eğitim sistemindeki yeri. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26 (1), 61-68.
- Masquelier, J., Schreiber, J. P. ve Vanderpelen-Diagre, C. (2021). Les Religions et la laïcité en Belgique. *Observatoire des Religions et de la Laïcité*. http://o-re-la.ulb.be/images/stories/RAPPORTS_ISSN_alternative/RAPPORT_ORELA_2020 (Erişim tarihi: 03.06.2021)
- Medeni, E. (2013). Din eğitiminde yeni bir yaklaşım: Yeterlilik modelleri ve eğitim standartları. Almanya ve Avusturya örneğinin Türkiye'ye uyarlanabilirliği. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 13 (2), 9-22.
- Okumuş, H. (2016). *Belçika'da ortaöğretim düzeyinde Coğrafya eğitimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimler Enstitüsü.
- Önder, M. (2013). Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretiminin temelleri üzerine. *Dergiabant*, 1 (1), 33-35.
- Sagesser, C. (2019). La fréquentation des cours de religion et de morale après l'introduction de l'enseignement de la philosophie et de la citoyenneté. *Observatoire des Religions et de la Laïcité*. <https://o-re-la.ulb.be/analyses/item/2635-la-frequentation-des-cours-de-religion-et-de-morale-apres-l-introduction-de-l-enseignement-de-la-philosophie-et-de-la-citoyennete.html> (Erişim tarihi: 03.06.2021)
- Sarıkaya, H. S. (2008). *Belçika Flaman Bölgesi temel eğitim okulları ı-vı. sınıflardaki kültür sanat etkinliklerinin Türk kökenli çocuklar açısından incelenmesi (Anvers İli örneği)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimler Enstitüsü.
- Şen, Ü. (2011). *Belçika'da yaşayan Türk çocuklarının Türkçeye yönelik tutumları ve yazma becerileri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tavukçuoğlu, M. (1996). Belçika'da İslam din eğitimine genel bir bakış. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, (3), 207-224.
- Tavukçuoğlu, M. (2000). *Belçika'da Türk ailesi ve din eğitimi*. Konya: Mehir Vakfı Yayınları.
- Tekin, H. (1984). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. Ankara: Yargı Kitabevi.
- Telci, R. (2012). *Avrupa Birliği'nde bölgesel politika ve bölgeler arası dengesizlik: Belçika örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkmenoğlu, M. (2018). *Belçika Türk Toplumunda yaygın İslam din eğitimi faaliyetleri hakkında öğretici görüşleri (Antwerpen İli örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yardım, T. (2015). Belçika İslam Temsil Kurumu ve din hizmetleri sunan kurumlar. *Türkiye Diyanet Vakfı II. Uluslararası Öğrenci Sempozyumu*, Konya: Selçuk Üniversitesi, s. 225-250.

Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

http-1:

<http://belgium.be/sites/default/files/belgium> (Erişim Tarihi:01.06.2021)

http-2:

<http://enseignement.be> (Erişim Tarihi: 30.05.2021)

http-3:

<http://federation-wallonie-bruxelles.be/a-propos-de-la-federation/apropos/geographie/> (Erişim Tarihi: 26.05.2021)

http-4:

<http://cairn.info/revue-courrier-hebdomadaire-du-crisp-2012-15-page-5.htm> (Erişim Tarihi: 26.05.2021)

http-5:

<http://belgium.be/sites/default/files/belgium>
(Erişim Tarihi: 01.06.2021)

http-6:

<http://hukukpolitik.com.tr/2015/11/03/belcika-federalizmi/>
(Erişim Tarihi: 31.05.2021)

http-7:

<http://BelcikaFederalizmihukukpolitik.com.tr/2015/11/03/belcika-federalizmi/>
(Erişim Tarihi: 02.06.2021)

http-8:

<http://conseil-constitutionnel.fr/nouveaux-cahiers-du-conseilconstitutionnel/presentation-de-la-cour-d-arbitrage-de-belgique> (Erişim Tarihi:02.06.2021)

http-9:

<http://statbel.fgov.be/fr/propos-de-statbel/que-faisons-nous/publications>
(Erişim Tarihi: 01.06.2021)

http-10:

<http://reporterontheroad.com/fr/15-choses-savoir-sur-la-belgique/#BE1>
(Erişim Tarihi: 02.06.2021)

http-11:

<http://ticaret.gov.tr/data/5f3b996913b876ea88e4ca2d/Bel%C3%A7ika%20%C3%9Clke%20Profili%20Ekim%20%202022.pdf> (Erişim Tarihi: 07.01.2023)

http-12:

<http://mfa.gov.tr/belcika-ekonomisi.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 03.06.2021)

http-13:

<https://etudes-en-belgique.net> (Erişim Tarihi: 23.01.2023)

http-14:

<http://unifac.net/meilleures-universites-en-belgique/> (Erişim Tarihi: 23.01.2023)

http-15:

<http://statistiques.cfwb.be/fileadmin/sites/ccfwb/uploads/documents/CC2021>
(Erişim Tarihi: 26.05.2022)

http-16:

http://cda.cfwb.be/index.php?id=cf_enseignement
(Erişim Tarihi: 01.06.2021)

http-17:

<http://wbe.be/nos-ecoles/> (Erişim Tarihi: 30.05.2021)

http-18:

<http://federation-wallonie-bruxelles.be/>
(Erişim Tarihi: 27.05.2021)

- http-19:**
<http://statistiques.cfwb.be/enseignement/budget-delenseignement/ventilation-du-budget-global-education-enseignement-recherche-et-formation/>
(Erişim Tarihi: 27.05.2021)
- http-20:**
<http://enseignement.be/public/docs/indicateurs-de-l'enseignement-2019> (Erişim Tarih: 27.05.2021)
- http-21:**
<http://enseignement.be/public/docs/indicateurs-de-l'enseignement-2022> (Erişim Tarih: 25.01.2023)
- http-22:**
<http://enseignement.catholique.be/decouvrir-penser-lenseignement-catholique/decouvrir/en-chiffres/.....>(Erişim Tarihi: 27.05.2021)
- http-23:**
<http://enseignement.be/index.php?page=24546&navi=4671>
(Erişim Tarihi: 26.05.2021)
- http-24:**
[http://ligue-enseignement.be/ceb-ce1d-et-cess-les-dexamen/](http://ligue-enseignement.be/ceb-ce1d-et-cess-les-dates-dexamen/)
(Erişim Tarihi: 29.05.2021)
- http-25:**
<http://inforjeunes.be/les-etudes-qui-necessitent-un-examen-dentree/>
(Erişim Tarihi: 30.05.2021)
- http-26:**
<http://enseignement.be/index.php?page=4302> (Erişim Tarihi: 30.05.2021)
- http-27:**
<http://usaintlouis.be/sl/911.html> (Erişim Tarihi: 30.05.2021)
- http-28:**
<http://bruxelles-j.be/etudier-se-former/enseignement-secondaire/organisation-de-lenseignement-secondaire-en-federation-wallonie-bruxelles/.....>(Erişim Tarihi: 29.05.2021)
- http-29:**
<http://vivreenbelgique.be/3-l-enseignement/l-enseignement-maternel-primaire-et-secondaire> (Erişim Tarihi: 29.05.2021).
- http-30:**
<http://enseignement.be/index.php?page=28260&navi=4596>
(Erişim Tarihi: 30.05.2021)
- http-31:**
<http://ares-ac.be/fr/statistiques.....>(Erişim Tarihi: 30.05.2021)
- http-32:**
<http://studyinbelgium.be/fr/les-hautes-ecoles-francophones-de-belgique> (Erişim Tarihi: 30.05.2021)
- http-33:**
<http://mesetudes.be/enseignement-superieur/institutions/etablissements/hautes-ecoles/.....>(Erişim Tarihi: 30.05.2021)
- http-34:**
<http://studyinbelgium.be/fr/les-ecoles-superieures-des-arts-de-belgique-francophone.....>(Erişim Tarihi: 30.05.2021)
- http-35:**
<http://studyinbelgium.be/fr/les-universites-francophones-de-belgique>
(Erişim Tarihi: 30.05.2021)

- http-36:**
<http://enseignement.be/index.php?page=27151> (Erişim Tarihi: 30.05.2021)
- http-37:**
http://embnet.be/sites/default/files/emb-16-16461_brochure_enseignement_fwb-se-201216-web.pdf (Erişim Tarihi: 03.06.2021)
- http-38:**
<http://hdl.handle.net/2078.1/90667.....>(Erişim Tarihi: 13.06.2021)
- http-39:**
<http://books.openedition.org/pucl/2625> (Erişim Tarihi: 03.06.2021)
- http-40:**
http://insamer.com/tr/belcikada-musulmanlar_1214.html
(Erişim Tarihi: 13.06.2021)
- http-41:**
<http://cairn.info/revue-courrier-hebdomadaire-du-crisp-2012-15-page-5.htm> (Erişim Tarihi: 26.05.2021)
- http-42:**
http://fapeo.be/wpcontent/uploads/2014/07/TRIALOGUE86_140717_PAGE
(Erişim Tarihi: 03.06.2021)
- http-43:**
<http://moralelaique.be/cours-de-philosophie-et-citoyennete-une-histoire-un-bilan/.....>(Erişim Tarihi: 03.06.2021)
- http-44:**
<http://revuepolitique.be/faut-il-supprimer-les-cours-de-religion-a-lecole-oui/>
(Erişim Tarihi: 03.06.2021)
- http-45:**
http://senat.fr/lc/lc257/lc257_mono.html#toc0
(Erişim Tarihi: 03.06.2021)
- http-46:**
<http://o-re-la.ulb.be/index.php/analyses/item/2635-la-frequentation-des-cours-de-religion-et-de-morale-apres-l-introduction-de-l-enseignement-de-la-philosophie-et-de-la> (Erişim Tarihi: 03.06.2021)
- http-47:**
http://senate.be/doc/const_fr.html (Erişim Tarihi: 03.06.2021)
- http-48:**
http://dial.uclouvain.be/downloader/downloader.php?pid=thesis%3A20424&datastream=PDF_01&cover=cover-mem (Erişim Tarihi: 03.06.2021)
- http-49:**
http://o-re-la.ulb.be/index.php/analyses/item/2635-la-frequentation-des-cours-de-religion-et-de-morale-apres-l-introduction-de-l-enseignement-de-la-philosophie-et-delacitoyennete?fbclid=IwAR08OR3FZsM9szzUilB4dUvkq8AndX2VXHhoMW7cg_bEh1dGqKkptJXU8JU (Erişim Tarihi: 14.06.2021)
- http-50:**
http://gallilex.cfwb.be/document/pdf/05108_009
(Erişim Tarihi: 03.06.2021).
- http-51:**
<http://hdl.handle.net/2078.1/thesis:20424> (Erişim Tarihi: 03.06.2021)
- http-52:**
http://gallilex.cfwb.be/document/pdf/41979_000
(Erişim Tarihi: 03.06.2021)

http-53:

<http://embnet.be/fr/devenir-enseignante-de-religion-islamique>
(Erişim Tarihi: 25.06.2021)

